

היסודות ההלכתיים של היתר המכירה

תקציר השיעור

היתר המכירה שנקטו גדולי ישראל בעבר ובהווה מסתמך על כמה סוגיות עקרוניות:

- מה תוקף קדושה שנייה (קדושת ארץ ישראל בזמן עליית עזרא) - מדאורייתא או מדרבנן?
- מה תוקף קדושת הארץ לעניין מצוות התלויות בארץ בזמן הזה (בגלות שנייה)?
- האם מצוות שמיטת קרקעות בשביעית בזמן הזה מדאורייתא או מדרבנן?
- מה דינם של פירות שגידל גוי בשביעית בקרקע שבבעלותו בארץ ישראל?
- האם מותר ליהודי לעבוד בשביעית בארץ ישראל בקרקע של גוי?
- כיצד הותרה המכירה לגוי, הרי ישנו איסור "לא תחונם"?
- האם אין במכירת הקרקעות הערמה גדולה?
- מה תוקפה של מכירת הקרקעות שאינה רשומה בטאבו?
- כיצד נבטל את מצוות שמיטה שאי קיומה הוא הגורם העיקרי לגלותנו?

אכן, רק משום שאנו נמצאים בשעת הדחק, נקטו גדולי ישראל, הרבנים הנושאים בעול ההוראה ליישוב היהודי, להלכה לפי השיטות המקילות בסוגיות אלו.

פירוט התקציר

היתר המכירה שנקטו גדולי ישראל בעבר ובהווה מסתמך על כמה סוגיות עקרוניות, ורק משום שאנו נמצאים בשעת הדחק, נקטו להלכה לפי השיטות המקילות.

< מה תוקף קדושה שנייה (קדושת ארץ ישראל בזמן עליית עזרא) - מדאורייתא או מדרבנן?

בירושלמי מובאת מחלוקת אם קדושת ארץ ישראל השנייה (עליית עזרא) הייתה קדושה מדאורייתא או רק קיבלה עליהם. הרמב"ם פסק שקדושה שנייה קידשה מדאורייתא.

< מה תוקף קדושת הארץ לעניין מצוות התלויות בארץ בזמן הזה (בגלות שנייה)?
הרמב"ם פסק שקדושה שנייה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, וגם לאחר שגלו עומדת בקדושתה, אך בפירוש רש"י וכן פסק בעל ספר התרומה שקדושת עזרא בטלה ובזמן הזה לא קדשה כלל. "ומטעם זה נוכל לומר שבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן...".

ואכן, היתר המכירה מסתמך כסנף להקל על דעת בעל ספר התרומה שקדושה שנייה בטלה בזמן הזה.

◀ האם מצוות שמיטת קרקעות בשביעית בזמן הזה מדאורייתא או מדרבנן?

סוגיה זו מתבררת בירושלמי ובבבלי. בדין שמיטת כספים ותקנת פרוזבול פסק הרמב"ם ששמיטת כספים תלויה ביוכל והיום הינה מדרבנן, ולכן מועילה גם כן תקנת פרוזבול. לעניין שמיטת קרקעות בשביעית ישנן שתי הבנות בדעת הרמב"ם. יש שנקטו בדעת הרמב"ם ששמיטת קרקעות מעבודה בשביעית אפילו בזמן הזה מן התורה. הראי"ה קוק בשבת הארץ וכן החזון איש פסקו בדעת הרמב"ם ששמיטת קרקעות תלויה ביוכל, ולכן שמיטה בזמן הזה היא מדרבנן. ישנן שתי דעות נוספות, דעת הרד"ה ששביעית נוהגת רק ממדת חסידות, ודעת בעל העיטור הן שמיטת כספים והן שמיטת קרקעות בשביעית אינן תלויות ביוכל והן מדאורייתא גם בזמן הזה. ואכן, היתר המכירה מסתמך על הדעות שמצוות שמיטת קרקעות בשביעית היא נוספת רק מאידת חסידות.

◀ מה דינם של פירות שגידל גוי בשביעית בקרקע שבבעלותו בארץ ישראל?

נחלקו בגמרא (גיטין מז) אם יש קניין לנוכרי להפקיע מן המעשר, ופסק הרמב"ם שאין קניין הגוי בארץ ישראל מפקיע מחיוב תרומות ומעשרות, אך בסוריה יש קניין לגוי להפקיע מתרומות ומעשרות ושביעית. לעניין איסור ספיחין פסק הרמב"ם שבפירות שגידל גוי אין איסור ספיחין. דעת הרדב"ז שאין איסור ספיחין בפירות, אך הם קדושים בקדושת שביעית (וכן נקט המבי"ט). לדעת הכסף משנה הפירות מותרים ואף אינם קדושים בקדושת שביעית. בעל הכסף משנה בשו"ת אבקת רוכל כתב עוד טעמים לכך שאין קדושת שביעית בפירות הגדלים אצל גוי. וכן נהגו כל חכמי העיר צפת והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נידוי כל מי שלא ינהג כן. בעל פאת השולחן כתב שהדעה זו היא העיקר, וכן פסק הרב קוק בשבת הארץ (פ"ד הכ"ט). אך החזון איש הכריע בדעת המבי"ט שיש קדושת שביעית בפירות הגדלים אצל גוי. ואכן, היתר המכירה מסתמך על הדעות שאין קדושת שביעית בפירות שגדלו בקרקע של גוי.

◀ האם מותר ליהודי לעבוד בשביעית בקרקע של גוי בארץ ישראל?

בשו"ת מנחת שלמה כתב שההבנה הפשוטה היא שאין קניין לגוי להפקיע מן המצוות אף שקדושת שביעית של הפירות פוקעת. זאת משום שלגוי יש קניין פירות בלבד ולא קניין הגוף, ולכן הארץ לעולם עומדת בקדושתה. ואם כן אין היתר לעבוד בקרקע של הגוי בארץ ישראל. במסכת סנהדרין מצאנו היתר עבודה של יהודי בקרקע של גוי בשמיטה, לעומת זאת נאמר בגמרא בגיטין "אין עודרין עם העכו"ם", משמע שאסור ליהודי לעבוד בקרקע של גוי בשמיטה. באחד מתירוצי התוספות נכתב שהמתיר לעבוד בקרקע הגוי סבר שיש קניין לנוכרי להפקיע את מצוות השביעית לגמרי מקרקע שבבעלותו שאף מותר ליהודי לעבוד בקרקע. כמו כן ניתן לבאר את הגמרא המתירה לעבוד בקרקע של הגוי לפי שיטת בעל התרומה, שנקט שקדושה שנייה בטלה ולא קידשה לעתיד, וכן לפי ביאור הגר"א המשווה את חיוב מצוות שביעית בזמן הזה מדרבנן לדין חיוב שביעית בסוריה. הראי"ה קוק (שלא כהבנת בית הלוי) חידש שמשמעות שמיטה בזמן הזה מדרבנן היא שקדושת ארץ ישראל לעניין שביעית היא מדרבנן ולכן לכולי עלמא יש קניין לגוי להפקיעה. רבי יהושע מקוטנא, ואחריו הראי"ה קוק, נקטו להתיר בשעת הדחק לאחר מכירה עבודת יהודי בקרקע הגוי כדעות המקילות שנקטנו, אך לא התירו ארבע מלאכות האסורות מן התורה אלא רק מלאכות האסורות מדרבנן. החזון איש נקט להחמיר שאין להתיר עבודת יהודי בקרקע של גוי.

ואכן, היתר המכירה מסתמך על הדעות שבקרקע של גוי מותר אף ליהודי לעבוד בקרקע. עם זאת החמירו שלא יעבדו מלאכות האסורות מן התורה.

◀ כיצד הותרה המכירה לגוי, הרי ישנו איסור "לא תחונם"?

נפסק ברמב"ם: "אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות... ומפני מה החמירו בשדה מפני שיש בה שתיים, מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע". בשו"ת משיב דבר יצא נגד המכירה מטעם האיסור דאורייתא של מכירה לגוי, וכתב "ברח מהזאב ופגע בו ארי כי רוצים להימלט מאיסור שביעית בזה"ז דרבנן לרוב הפוסקים ופגע באיסור מכירת קרקע לעו"ג בא"י שהוא איסור דאורייתא לכו"ע...". אך יש שמסייגים איסור זה. הרמב"ן ביאר שבמכירה לזמן ולא לצמיתות אין איסור. דעת המאירי שאין איסור "לא תחונם" במכירה לערבים שמודים באלוקות. דעת שו"ת ישועות מלכו שאין איסור "לא תחונם" אם הדבר לטובת היישוב. החזון איש חלק בדבר ונקט שלעניין חנייה בקרקע אין חילוק, אך בשו"ת הרב צבי פסק שאין להפריד בין הדבקים, וכשם שבמתנת חנם שרי לטובת ישראל, כן הוא הדין לעניין מתנת חנייה. כמו כן, דעת רש"ז מלובלין היא שכאשר המכירה היא לגוי שיש לו כבר בעלות על קרקע, אין בתוספת קרקעות על ידי מכירה זו איסור "לא תחונם".

ואכן, היתר המכירה הוא על פי הדעות המסייגות את האיסור: המכירה היא לזמן, ולגוי המאמין באלוהים, ולגוי שכבר יש לו קרקע בארץ, וכל תוקפה למען חיזוק היישוב בארץ ישראל.

◀ וכי אין במכירת הקרקעות הערמה גדולה?

כבר ענה על כך בשו"ת ישועות מלכו: "תמה אני הלא למכור הקרקע הוא היתר פשוט וכל ישראל הדרים בחו"ל נוהגים כן, הן לעניין מכירת בכורים והן לעניין מכירת חמץ בפסח והן היהודים אשר יש להם כפרים ושדות בשבתות השנה". והוסיף הרב קוק באיגרותיו שבאמת אין זו הערמה, כי נחא לישראל לאפקועי האיסור ומשום הכי גמרו ומקנו.

ואכן, היתר המכירה לעניין מצוות שביעית אינו גרוע מהעצמות במכירת בכור וחמץ בפסח, ובמיוחד שכל איסורה של שביעית הוא רק מדרבנן.

◀ מה תוקפה של מכירת הקרקעות שאינה רשומה בטאבו?

טענה זו העלה כבר הרידב"ז: "עצם גוף המכירה הלכה פשוטה שבקרקעות לא מועיל המכירה אם לא נעשה בערכאות הממשלה. וע"כ הגע בעצמך אם הרב דיפו כתב על חתיכת נייר שטר מכירה להערבי היחף שכל ארץ ישראל שביד היהודים שייך לו - האם בזה קנה הערבי ונפקעה א"י מן קדושתה והנייר הזה אינו ראוי אלא לצור עפ"י צלוחית". ענה על כך הרב יצחק אלחנן ספקטור: "הנני להודיעו כי דעתי שיהיה מספיק בנעשה השטר בב"ד של ישראל לבד". החזון איש דרש מכירה תקינה המוכרת לרשויות כמכירה הרשומה בטאבו, אך לאחר תיקון הרב דרוקמן בחוק המקרקעין, שמכירה לצורך קיום השמיטה תקפה על פי חוקי המדינה בלי שתירשם בטאבו, אף לדעת החזון איש תהיה תקפה.

להיתר המכירה כתקופתנו יש תוקף חוקי הן על פי בית דין והן על פי חוקי המדינה.

◀ כיצד נבטל את מצוות שמיטה שאי קיומה הוא הגורם העיקרי לגלותנו?

יש שטענו: כיצד אפשר להפקיע את מצוות השמיטה, שאי קיומה הוא הסיבה הראשונה שבגללה גלינו מארצנו הקדושה ובחזרתנו חייבים לתקן מצווה זו ולקיימה. על כך עונה הרב קוק: "בכל חיי רוחי ונשמתי הנני משתוקק וצמא לחזקה ולהחזיר עטרה ליושנה, ועיני רואות איך שאנחנו רחוקים עדיין מלהוציא אל הפועל את הדבר הגדול הזה. וידעתי ברור, שאם לא יעשה עניין המכירה יעברו רבים מאד על כל איסורי שביעית בלי שום צד היתר כלל, ורשעים ירימו קרן לומר הותרה הרצועה לעקור מצות מן התורה בלא שום

שאלה, ואין לשער כמה גדול חורבן תוה"ק וחילול שם שמים היוצא מזה, ע"כ הנני מוכרח לצאת בעקבות חז"ל בכלל 'מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר תמותות נבילות' והוכרתי לסדר זה ההיתר למוכרחים להשתמש בו, כאשר עשו כן בשמיטות שעברו... ע"כ נעורר כל אשר נוכל כדי שיעלה דבר ד' בידנו ונוכל לקיימה, ולעזור לרבים להתחייב בה בלא פקפוק ולקיימה". הוסיף הרב אברהם אלקנה שפירא זצ"ל וכתב שהרבנים הנושאים בעול ההוראה ליישוב היהודי, חזרו למעשה להיתרים הנ"ל.

אכן, מן הראוי לקיים את מצוות השמיטה, אך עדיין רחוקים אנו מלהוציא לפועל דבר גדול זה ואין לנו אלא לקיים את היתר המכירה.

מקורות לשיעור 9

היסודות ההלכתיים להיתר המכירה

היתר המכירה שנקטו גדולי ישראל בעבר ובהווה מסתמך על כמה סוגיות עקרוניות: תוקף קדושת הארץ בזמן הזה; תוקף מצוות שמיטה בזמן הזה; דין פירות שביעית שגדלו בקרקע הגוי; האם מותר ליהודי לעבוד בשביעית בקרקע הגוי; איסור "לא תחונם"; הערמה; תוקף המכירה שאינה רשומה בטאבו; וכיצד אפשר להפקיע מצוות שמיטה שבעוון אי שמירתה גלינו מארצנו? רק משום שאנו בשעת הדחק, נקטו להלכה לפי השיטות המקילות.

א. קדושת הארץ למצוות התלויות בארץ בעליית עזרא ובזמן הזה

◀ מה תוקף קדושה שנייה (קדושת ארץ ישראל בזמן עליית עזרא) - מדאורייתא או מדרבנן?

ירושלמי שביעית פרק ו ה"א

כתיב ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון ולמה יהושע ר' הילל בריה דשמואל בר נחמן... הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו ממה נתחייבו רבי יוסי בר חנינה אמר מדבר תורה נתחייבו הדא הוא דכתיב והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה הקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מדבר תורה והטיבך והרבך מאבותיך אבותיך פטורין היו ונתחייבו ואתם פטורין הייתם ונתחייבתם אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכו' אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר ארבע עשרה שנה שבע שכיבשו ושבע שחילקו אבל אתם כיון שנכנסתם נתחייבתם אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב אמר רבי לעזר מאיליהן קיבלה עליהן את המעשרות מה טעם ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום שרינו לוינו וכהנינו.

נחמיה פרק י, א-לב

(א) ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום שרינו לוינו וכהנינו:

(לב) ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למפור לא נקח מהם בשבת וביום קדש ונפיש את השנה השביעית ומנשא כל יד:

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו הלכה טז

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדים אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש

רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואף על פי שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.

רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה ה

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתו, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא, והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותם המקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות.

מירושלמי יסנה מחלוקת אם קדושה שנייה, קדושת עזרא, היא מדאורייתא או רק מדרכא. הראב"ם פסק במחלוקת זו שבטלית עזרא, קדושה שנייה, היא קדושה מדאורייתא.

◀ מה תוקף קדושת הארץ למצוות התלויות בארץ בזמן הזה (בגלות שנייה)?

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו הלכה טז

אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.

רש"י גיטין לו ע"א

בזמן שאי אתה משמט קרקע – כגון עכשיו שבטלה קדושת הארץ.

רש"י סנהדרין כו ע"א

פוקו זרעו בשביעית – שביעית בזמן הזה דרבנן, דבטלה קדושת הארץ.

ספר התרומה (הלכות א"י עמ' 65-71)

אלא הלכה דאף קדושת עזרא בטלה, ובזמן הזה לא קדשה כלל לחיוב תרומות ומעשרות... מיהו יש לומר דאפי' למאן דאמ' אין קניין היינו כי עומדת בקדושתה למאן דאמ' קדשה לעתיד לבא אבל כיון דלהלכה לא קדשה לעתיד לבא א"כ לכולי עלמא יש קניין להפקיע מיד מעשר דרבנן... ומטעם זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן...

רדב"ז שמיטה ויובל פרק ד הלכה כט

...ומיהו כיוון שאין קניין לגוי להפקיע קדושת הארץ נהי דפירותיהם וספיהיהם מותרים מ"מ צריך לאוכלם בקדושת שביעית. הלכך יש למצוא טעם על מה סמכו שאין מדקדקים בדבר ועושין סחורה בפירות שביעית ונוהגים בה כשאר השנים. וי"ל דסמכו להם על הגאונים ז"ל דפסקו הלכה כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן וכיוון דעיקרו מדרבנן ואיכא מ"ד יש קניין לגוי להפקיע הארץ מקדושתה סמכו עליה במילתא דרבנן.

דעת הרמב"ם היא שקדושה שנייה מהתורה לא בטלה והיא קיימת גם בזמן הזה. לעומת זאת דעת ספר התרומה, וכן נראה בפירוש רש"י וכן מבאר הרדב"ז את דעת אלו שסמכו לנהוג בפירות שביעית כשאר השנים, שקדושה שנייה מדאורייתא בטלה לאחר שכלו, ולכן בזמן הזה היא רק מדרבנן, ולכן גוי שקנה קרקע מפקיע את הקדושה לאחר, ומותר לישראל לזרוע ולחרוש בקרקע הגוי בשמיטה. ואכן, היתר המכירה מסתמך כסניף להקל על דעת בעל ספר התרומה שקדושה שנייה בטלה בזמן הזה.

ב. מצוות שמיטת קרקעות בשביעית בזמן הזה

אפילו אם ננקוט שקדושה שנייה לא בטלה וקדושתה בזמן הזה מדאורייתא, יש לברר אם מצוות שמיטת קרקעות בשביעית בזמן הזה נוהגת מן התורה, מדרבנן או רק ממידת חסידות?

תלמוד ירושלמי מסכת גיטין פרק ד הלכה ג

והלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם... אמר רב הונא קשיתא קומי רבי יעקב בר אחא כמאן דאמר מעשרות מן דבריהן. ברם כמאן דאמר מעשרות מן התורה. והלל מתקין על דבר תורה. אמר רבי יוסי וכי משעה שגלו לבבל כלום נפטרו אלא ממצות התלויות בארץ והשמיט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ. חזר רבי יוסי ואמר [דברים טו, ב] זה דבר השמיטה שמוט בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבר תורה השמיט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ דבר תורה. בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבריהם השמיט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ מדבריהן. תמן אמרין אפילו כמאן דאמר מעשרות מדברי תורה מודה בשמיטה שהיא מדבריהן. וזה דבר השמיטה שמוט. רבי אומר שני שמיטין שמיטה ויובל. בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה. פסקו היובלות נוהגת שמיטה מדבריהן. אימתי פסקו היובלות [ויקרא כה, י] לכל יושביה בזמן שיושבין עליה ולא בזמן שגלו מתוכה היו עליה והיו מעורבין שבט יהודה בבנימין ושבט בנימין ביהודה יכול יהא היובל נוהג תלמוד לומר יושביה. לכל יושביה. נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות.

פני משה מסכת גיטין פרק ד

אמר רבי יוסי וכי כו'. כלומר דרבי יוסי מתמה על הא דאמר למ"ד מעשרות מדבריהן ניחא וכי מה שייד שמיטת כספים למעשרות שהרי משגלו לבבל לא נפטרו אלא ממצות התלויות בארץ ואם

אח"כ כשחזרו קיבלו מאליהן המעשרות הרי מדבריהן הוא אבל השמטת כספים שהיא חובת הגוף נוהג בין בארץ בין בח"ל ולעולם מן התורה הן.

חזר רבי יוסי ואמר. דלא הוא דאין השמטת כספים נוהגת בחוצה לארץ מדברי תורה אלא בזמן שהשמטת קרקע נוהגת בארץ מדברי תורה דכתיב וזה דבר השמיטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר השמטת קרקע והשמטת כספים.

בשעה שהשמיטה. השמטת קרקע נוהגת בארץ כו' וא"כ למ"ד דבבית שני קיבלו מאליהן כל שהוא חובת הקרקע ולא מד"ת השמטת כספים אינה נוהגת ג"כ אלא מדבריהן.

תמן. בבבלי אמרין שאפי' למ"ד מעשרות בבית שני מד"ת מודה בשמיטה שהיא מדבריהן שאינו נוהג אלא בשעה שהיובל נוהג כדדריש רבי וזה דבר השמיטה כו'.

אימתי פסקו היובלות. וקאמר דכתיב לכל יושביה בזמן שיושבין עליה ישראל ולא בזמן שגלו מתוכה. היו עליה והיו מעורבבין כו' ת"ל יושביה. בזמן שהן מיושבין כתקנן ולא בזמן שהן מעורבבין ואינם ניכרין כל שבט ושבט בפני עצמו.

לכל יושביה. מלכל דרשינן בזמן שכל יושביה עליה ולא מקצתן נמצאת אומר משגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה שבעבר הירדן בטלו היובלות שאין כל יושביה עליה ואפי' בבית ראשון לא היה היובל נוהג משגלו אלו השבטים.

קרבן העדה מסכת גיטין פרק ד

ר' אומר שני שמיטין. הכתובים כאן אחת שמיטת השמיטה ואחת שמיטת היובל ללמדך שאין שמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג ובבית שני שפסקו היובלות כדמסיק אף שמיטות פסקו ואינן נוהגות בין בקרקעות בין בכספים אלא מדבריהן.

הירושלמי דן בדין שמיטת כספים, שהיא מצווה שאינה תלויה בארץ, כיצד פקע חיובה מן התורה. לדעת ר' יוסי הושוותה מצוות שמיטת כספים לשמיטת קרקעות בשביעית, וכשם שמצוות שמיטת קרקעות בשביעית חלה בבית שני מדרבנן הוואיל ורק קיבלו עליהם מעשרות, כך אף שמיטת כספים חיובה רק מדרבנן. ובארץ בכל ביארו שאפילו לדעות שחיוב מעשרות לאחר שחזרו היה מן התורה, מכל מקום שמיטת כספים מדרבנן כדעת רבי משווה דין שמיטה לדין יובל, כאשר נוהג יובל שמיטת כספים מן התורה, וכאשר אין נוהג יובל מן התורה אזי שמיטת כספים רק מדרבנן. לא התבאר בירושלמי אם הכוונה לדין שמיטת כספים בלבד שהשווה לדין יובל, או שכל דיני שמיטה, הן שמיטת כספים והן איסורי אבודות בשביעית, הושוו לדין יובל.

גמרא מועד קטן דף ב ע"ב

תנן: משקין בית השלחין במועד ובשביעית. בשלמא מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר משום זורע, ובין למאן דאמר משום חורש – זריעה וחרישה בשביעית מי שרי? – אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, זרבי היא. דתניא, רבי אומר: (דברים טו) וזה דבר השמיטה שמוט – בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע – אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע – אי אתה משמט כספים. רבא אמר: אפילו תימא רבנן, אבות אסר רחמנא, תולדות לא אסר רחמנא.

רש"י מסכת מועד קטן דף ב ע"ב

בשביעית בזמן הזה – דרבנן.

ורבי היא – דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא – שרו רבנן.

וזה דבר השמטה שמוט – כתיב בהשמטת כספים, אמאי כתיב תרי זימני שמטה שמוט.

בזמן שאי אתה משמט קרקע כו' – מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה – בזמן הזה.

אפילו תימא רבנן – דפליגי עליה דרבי, ואמרי דשביעית בזמן הזה דאורייתא.

אבות מלאכות – אסר רחמנא בשביעית.

תולדות – כגון משקה זרעים שלא היה במשכן – לא אסר רחמנא.

הפארא מוועד קטן עוסקת בדיני עבודות האסורות בשביעית ובהיתר הפקיה בשמטה ואכ"י מעמידי אותה אלפיא דרבי, הסובר ששביעית בזמן הזה מדרבנן. רש"י מבאר את דברי רבי לא כהרסת הירושלמי 'שמטה ויובל', אלא מבאר שרבי מוועד דיני שמטת כספים בשביעית לדיני שמטת קרקע מאיסורי עבודות בשביעית, וכשם ששמטת קרקע מאיסורי עבודה בזמן הזה מדרבנן כך שמטת כספים מדרבנן. ורביא מבאר שהפקיה הותרה אפילו לדעת רבנן ששביעית בזמן הזה מדאורייתא, מטעם שרק ארבע המלאכות אסורות מן התורה, והפקיה הינה איסור דרבנן והתירו חכמים להפקות מוט הפסד או מוט אלינה עבודה חשובה.

גמרא מסכת גיטין דף לו עמוד א-ב

הלל התקין פרוסבול וכו'. תנן התם: פרוסבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', עמד והתקין פרוסבול... ומי איכא מידי, דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא? אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא; דתניא, רבי אומר: (דברים טו) וזה דבר השמיטה שמוט – בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע – אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע – אי אתה משמט כספים;

ותקינן רבנן דתשמט זכר לשביעית. ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, עמד והתקין פרוסבול. ומי איכא מידי, דמדאורייתא לא משמטא שביעית, ותקינן רבנן דתשמט? אמר אביי: שב ואל תעשה הוא. רבא אמר: הפקר ב"ד היה הפקר...

רש"י גיטין דף לו ע"א

בשביעית בזמן הזה – והלל כרבי סבירא ליה דאמר שביעית להשמטת מלוה בזמן הזה דרבנן הוא ואע"ג דהלל בבית שני הוה סבירא ליה לאביי דבבית שני הואיל ולא היה יובל נהג לא נהגו שמיטין מדאורייתא ודאמרינן בערכין (דף לב ע"ב) מנו יובלות לקדש שמיטין מדרבנן קאמר ומצאתי בתלמידי רבינו יצחק הלוי שכתב במסכת גיטין בירושלמי מניין שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שיובל נהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית אבל בת"כ ראינו דשביעית נהג בזמן שאין יובל נהג ואומר אני שהוא מחלוקת.

בזמן שאי אתה משמט קרקע - כגון עכשיו שבטלה קדושת הארץ.

רבא אמר - לעולם בין לרבנן דפליגי אדרבי ואמרי שביעית להשמטת מלוה בזמן הזה דאורייתא ותקין הלל דלא תשמט בין לרבי דאמר לאו דאורייתא ואמור רבנן דתשמט לא תיקשי דבר דבדבר שבממון אין כאן עקירת דבר מן התורה במקום סייג וגדר דהפקר ב"ד בממון היה הפקר.

תוספות גיטין דף לו ע"א

מי איכא מידי דמדאורייתא' משמט שביעית ותקין הלל דלא משמט - השתא לא בעי רבא לשנויי אהך קושיא דהפקר ב"ד היה הפקר כדמשני בתר הכי משום דקשיא ליה דלא היה לו להלל לעקור שביעית שהיא דאורייתא ואף על גב דדרשינן בספרי ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך (דברים טו) ולא של אחיך בידך מכאן אמרו המלוה חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמיטין מ"מ לא היה לו לעשות תקנה ללמד לעשות כן שביטל בכך השמטת כספים שצוה תורה ובקונט' פירש דרבא קאי נמי לשנויי פרכא דהכא ודרשא דספרי עיקרה אמלוה על המשכון דמוסר שטרותיו הוי מטעם דהפקר ב"ד היה הפקר אלא דאקרא קסמך לה.

תוספות גיטין דף לו עמוד א

בזמן שאתה משמט כו' - פירש בקונט' דהשמטת קרקע לא נהגא בבית שני כדאמרי' בירושלמי בפרקין מנין שאין שמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית כו' ובבית שני הואיל ולא נהג יובל שלא היו כל יושביה עליה לא נהגא שמיטה מדאורייתא והא דאמרי' בערכין (דף לב ע"ב) מנו יובלות לקדש שמיטין היינו מדרבנן וקשה לר"ת דהיה לו להביא ההיא דירושלמי ואפי' נאמר דסמך אההיא והך דהכא מייתי משום כספים אכתי קשה בריש מועד קטן (דף ב ע"ב) דפריך חרישה וזריעה בשביעית מי שרי ומייתי הך דהכא והתם לא שייך כלל לאתווי אלא ההיא דירושלמי ונראה לר"ת דהשמטת קרקע דהכא ודהתם לא איירי בחרישה וזריעה אלא בשדות החוזרות לבעלים ביובל והשמטת קרקע קרי ליובל ולשביעית השמטת כספים דשמיטה משמטת כספים ולא יובל כדאמרינן בהדיא בפרשת ראה אנכי ודריש לה מדבר השמיטה שמוט וה"ק בזמן שאתה משמט יובל אתה משמט שביעית כי ההיא דירושלמי ...

חידושי הרשב"א גיטין דף לו עמוד א

אמר אב"י בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים. פרש"י ז"ל שמטת קרקע חרישה וזריעה ושמיטת כספים שמטת מלוה ואחת זו ואחת זו בשביעית וזריעה וחרישה שאינה נוהגת בשביעית בזמן הזה נפקא ליה כדדריש בירושלמי וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמטה ואחת יובל בזמן שהיובל נוהג שמטה נוהגת, והקשה עליו ר"ת ז"ל דא"כ הו"ל לאיתווי הכא ההיא דרשא דירושלמי, דבר מינה אכתי לא ידעינן לשמטת זריעה וחרישה שאינה נוהגת, ואם תאמר דהכא דלא בעי למילף אלא שמטת כספים לא חש לאיתווי וסמך אמאי דדריש דיליף ליה בירושלמי, הא ליתא דהא בריש פ"ק דמועד קטן פרכי' וחרישה וזריעה מי שרי וכו' ומשני בזמן הזה דרבנן ורבי היא ומייתי לה כדהכא והתם ודאי דמהדרינן אזריעה וחרישה שהיא מותרת הו"ל לאיתווי ההיא דירושלמי ולא האי דרבי דהכא, ועוד דהכי דרשי' מההוא קרא אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים ואחת שמטת שביעית ואחת יובל דאטו בקרא שלשה שמיטות כתיבי ביה, לפיכך פי' ר"ת ז"ל אחת שמיטת קרקע דהיינו שמיטת יובל, ושמיטת כספים היינו שביעית והיינו דרשה עצמה דירושלמי, וה"ק בזמן שאתה משמט קרקע ביובל אתה משמט כספים בשביעית, והאי דקרי ליה לשביעית שמטת כספים

משום דבשביעית נוהגת שמטת כספים משא"כ ביובל, א"נ משום דבצד שמטת כספים דמי לשמטת היובל דמה התם קרקע מופקע מלוקח למוכר אף כאן כספים מופקעין ממלוה ללוה, והשתא אתיא שפיר ההיא דמועד קטן.

רש"י מבאר את דברי רבי 'בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים' כפי שביאר במועד קטן שהשווה דין שמיטת כספים לדין שמיטת קרקע מאיסורי עבודות בשביעית. שהוא לא כפי שהובא בירושלמי.

התוספות משווה את ההבנה של הירושלמי עם הבבלי, וכפי שבירושלמי רבי משווה בין יובל לשמיטת כספים כן גם בבבלי, וביאר דברי רבי 'בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים', שמיטת קרקע - היינו יובל שקרקעות חוזרות לבעליהן, ושמיטת כספים - היינו השנה השביעית שנאסרו בה עבודות הקרקע ויש בה מצוות שמיטת כספים. ולפי הבנה זו ההשוואה היא לכל דיני שמיטה בשביעית, הן שמיטת כספים מדרבנן והן שמיטה מעבודות האסורות היא מדרבנן. לכן הובאה השוואה זו אף במסכת מועד קטן בדין שמיטת הקרקע מאיסורי עבודות.

מכל מקום הן לשיטת רש"י והן לשיטת רבנו תם בדעת רבי עבודת הקרקע בשביעית בזמן הזה אסורה מדרבנן.

כמו כן חלקו רש"י והתוספות בדעת רבא, אם התייחס לשאלה כיצד פועלת תקנת פרוזבול או לשאלה כיצד תיקנו חכמים שמיטת כספים מדרבנן זכר לשמיטה. רש"י ביאר שרבא מבאר את דעת רבנן החולקים על רבי ששמיטת כספים מן התורה וניתן לתקן תקנת פרוזבול להפקיע מצווה מן התורה מכוח יסוד הפקר בית דין הפקר. לעומת זאת התוספות מבארים שרבא אליבא דרבי ששמיטת כספים מדרבנן, כיצד חייבו חכמים שמיטת כספים מדרבנן, ומעמיד זאת מכוח יסוד הפקר בית דין הפקר. לאור זאת ניתן לומר, על פי ביאור רש"י את דברי רבא, שישנה דעת רבנן החולקת על רבי ששמיטת כספים ושמיטת קרקעות מן התורה, ותקנת פרוזבול פועלת מכוח יסוד הפקר בין דין הפקר, והיתר השקיה בשמיטה אף על פי ששמיטה אסורה מן התורה הוא משום שרק ארבע מלאכות אסרה תורה והשקיה אינה אחת מהן. אך על פי הבנת התוספות אין הכרח להעמיד שישנה דעת חכמים החולקים על רבי ובתקנת פרוזבול מבאר רבא את דעת רבי כיצד תיקנו שמיטת כספים מדרבנן, ובסוגיית השקיה רבא רק מעמיד שאין היתר ההשקיה תלוי בעמדה ששמיטה בזמן הזה מדרבנן, אלא אפילו אם שמיטה בזמן הזה מדאורייתא ההשקיה אינה אסורה מן התורה, הואיל ורק ארבע מלאכות אסרה התורה.

◀ פסיקת הרמב"ם

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הל' כה

אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו', ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט הל' ב

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט הל' טז

כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה ועוברין על הכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר וגו' התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב עד שילוו זה את זה, ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה.

הרמב"ם בהלכות שמיטת קרקעות בשביעית לא התייחס לדין שמיטה בזמן הזה אלא נקט שנוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית. לעומת זאת בדיני שמיטת כספים נקט שאינה נוהגת בזמן הזה אלא רק מדרבנן, ומתבאר בלשונו, שרבי השווה דין שמיטת כספים בלבד לדיני שמיטת קרקע של יובל, שכאשר חוזרות הקרקעות לבעליהן בלא כסף יש מצוות שמיטת כספים ובזמן שאין מצוות יובל נוהגת ואין הקרקעות חוזרות לבעליהן גם כן אין מצוות שמיטת כספים.

חלקו האפשרי בדעת הרמב"ם אם מצוות שמיטת קרקעות כשביעית נוהגת כחן הכה מן התורה או רק מדרבנן.

כסף משנה שמיטה ויובל פרק ד הל' כה

מדברי רבינו פה נראה שהוא סובר דאף שלא בפני הבית נוהגת מן התורה ופסק כההיא דת"כ משום דמשמע דההיא כחכמים דפליגי עליה דרבי והלכה כרבים, אבל קשה שהרי כתב בפ"ט ההיא דקתני רבי בזמן שאתה משמט כספים, ועוד דההיא דפרוזבול ליתא אלא אליבא דרבי... לפיכך נ"ל דלעולם כרבי ס"ל שהוא ז"ל מפרש הא דאמר רבי בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקעות לא אשמיטת קרקעות בשביעית קאמר דההיא לעולם נהגה אף שלא בפני הבית אלא ליובל קרי שמיטת קרקעות שהרי השדות חוזרות לבעליהם. אבל קשה שכתב רבינו בפ"י ה"ט, ובזמן שאין היובל [נוהג] אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם הרי שכתב דשביעית בזמן שאין יובל נוהג אינה אלא מדבריהם ואפילו שמיטת קרקעות. וי"ל דמדבריהם דקאמר לא קאי אלא להשמטת כספים דסמך ליה דאילו שמיטת קרקעות מדאורייתא נמי נהגה בכל זמן.

משנה למלך הלכות שמיטה ויובל פרק ד הל' כה

ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. מ"ש מרן דרבינו מפרש הא דאמר רבי בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקעות לאו אשמיטת קרקעות דשביעית כו'. אני תמיה על מרן דהא אף לר"ת דס"ל דפי' שמטת קרקע הוא יובל מ"מ מודה דשמיטת כספים כולל כל דין השביעית דהיינו חרישה וזריעה וכספים דלגמרי הוקש שביעית ליובל לומר דבזמן שאין היובל נוהג אין שביעית נוהגת מכל וכל ומאי דקאמר שמטת כספים לפי שאין דין זה נוהג ביובל וכ"כ בפ"ק דקידושין (דף לח). ואפשר היה לומר דס"ל למרן דכי הוקש שביעית ליובל היינו במאי דדמי ליובל משום דביובל חוזרות השדות מלוקח למוכר ושמטת כספים כמו כן מופקעין ממלוה ללוה וקרא דהשמטה שמוט בשמטת כספים מיירי וה"ק בשתי שמיטות הדומות זו לזו מיירי קרא בזמן שהיובל נוהג שחוזרת השדות מלוקח למוכר שמטת כספים ג"כ שמופקעים ממלוה ללוה נוהגת אבל חרישה וזריעה בשביעית מעולם לא הוקשה ליובל ונוהגת אף בזמן שאין היובל נוהג. ומה שהביא רש"י מהירושלמי שאין השמטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג וההיא רבי היא וכדמוכח בירושלמי פרק בתרא דתרומות ופרק השולח, היה אפשר לדחוק ולומר דהתם נמי בשמטת כספים מיירי. אך המדקדק היטב בדברי הירושלמי יראה

דלרבי חרישה וזריעה בשביעית נמי הוקשה ליובל. ומלבד כל זה יש לתמוה דבפ"ק דמועד קטן (דף ב) אמרי' וחרישה בשביעית מי שרי אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא כו'. הרי סוגיית הגמרא מוכחת בהדיא דאליבא דרבי חרישה דשביעית בזמן הזה אינה כי אם מדרבנן וא"כ הדרא קושיין לדוכתה דרבנן מזכה שטרא לבי תרי דגבי פרוזבול פסק כרבי וגבי חרישה וזריעה דשביעית פסק כרבנן דפליגי עליה דרבי דלית להו היקשא.

מהר"י קורקוס שמיטה ויובל פרק ט הל' ב

... אבל לדעת רבי כ"ע מודו דגם שמיטת קרקע בשביעית בזה"ז היא מדרבנן, ומפרשים דשמיטת כספים קרי לשביעית לפי שאינה אלא בשביעית, דיובל אין שמיטת כספים נוהגת בו וכל דיני שביעית תלויין ביובל ונכללין בלשון שמיטת כספים... אלא ודאי אין שביעין לחצאין ושמיטת קרקע בזמן הזה מדרבנן היא גם לדעת רבינו. ואעפ"י שלא פירש כיוון שפסק ודאי דרבי הכי ס"ל וכאשר הכרעתי מההיא דמו"ק, ואפילו בעל העיטור דפסק כרבנן לא מפליג מידי בין כספים לקרקע, כל שכן לפי הלשון שמצאתי בספר כתיבת יד שכתב כן בפירוש מסכים על דעת כל המפרשים.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק י הל' ט

גרסת הכסף משנה

ובזמן שהיובל נוהג נהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה, ובזמן שאין היובל [נוהג] אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו.

גרסת מהר"י קורקוס

... ובזמן שאין היובל נהג אין נוהג עבד עברי ולא בתי ערי חומה ולא שדה אחוזה ולא שדה חרמים ואין מקבלין גר תושב ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם וכן שמיטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו.

שו"ת אבקת רוכל סי' כד (ר' יוסף קארו)

ג. ... ועוד שמה שכתב בעל הגה"ה במה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע בקנין הגוי הוא מיוסד ועל ששבת הארץ וקדושתה הם מן התורה בזמן הזה וזה אינו שהרי כתב הרמב"ם בפ"ט מהל' שמטה דשמטת קרקע בזמן שאין היובל נהג אינו אלא מדבריהם. ... אח"כ כתבו לי מירושלים תותבב"א כי כן מנהגם מימי קדם להפריש תרומה ומעשרות בשביעית מפירות שזרע הגוי בשדהו ונתמרחו ביד ישראל וכמ"ש והנהגתני. גם אלה דברי הצעיר יוסף קארו.

הכסף משנה נקט בדעת הרמב"ם ששמיטת הקרקעות בשביעית בזמן הזה שאין יובל נהג היא מן התורה. המשנה למלך הבין שמקורו דעת רבא שחכמים חולקים על רבי, אך הקשה שאם כן הדרא קושיין לדוכתה דרבנן מזכה שטרא לבי תרי, דגבי פרוזבול פסק כרבי וגבי חרישה וזריעה דשביעית פסק כרבנן דפליגי עליה דרבי דלית להו היקשא.

המהר"י קורקוס נקט בדעת הרמב"ם ששמיטת הקרקעות בשביעית בזמן הזה שאין יובל נוהג היא מדרבנן. על פי הבנה זו יש לבאר שרבא חולק על אב"י רק בכך שאין צורך להעמיד היתר השקיה משום ששמיטה בזמן הזה מדרבנן אלא אפילו אם שמיטה בזמן הזה דאורייתא רק ארבע מלאכות אסורות מן התורה אך למעשה לכולי עלמא שמיטה בזמן הזה מדרבנן. מכל מקום הכסף משנה בשו"ת אבקות רוכל חזר בו וביאר דעת הרמב"ם כהבנת מהר"י קורקוס ששמיטת קרקעות בשביעית בזמן הזה דרבנן.

◀ שמיטת קרקע בזמן הזה מידת חסידות

ספר התרומות שער מה אות ד - דעת הרבי זרחיה הלוי (הרז"ה)

שביעית נוהגת רק ממידת חסידות.

◀ שמיטת כספים ושמיטת קרקע בזמן הזה מדאורייתא

ספר כפתור ופרח פרק מט - דעת בעל העיטור

האמנם הרב בעל העיטור סבירא ליה דשביעית והשמיטת כספים בזמן הזה דאורייתא, ומביא ראיה מפרק הנוזקין (גיטין נג, ב) הנוטע בשבת בשוגג יקיים במזיד יעקור, בשביעית בין במזיד בין בשוגג יעקור, ולטעמיה תקשי לך היא גופא מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מאי שנא שבת ומאי שנא שביעית. עוד מסכת משקין (מועד קטן ג, ב) יכול ילקה על תוספת שביעית. ש"מ דכולהו סבירא להו דאורייתא. ורבנן פליגי עליה דרבי אפילו מדאורייתא נהגא שמיטת כספים וקיימא לן (פסחים כז, א) הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו.

והא דמכריז רבי ינאי (סנהדרין כו, א) פוקו וזרעו בשביעיתא משום ארנונא, דפירש רש"י ז"ל דסבירא ליה כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן, לא דייק לן, דאפילו לרבנן דאמרי דאורייתא מפני האונסין מותר. והכי מוכח בירושלמי בסנהדרין (פ"ג ה"ה) ובשביעית (פ"ד ה"ב; פ"י ה"ג) בראשונה היתה מלכות אונסת הורה רבי ינאי שיהא חורש חרישה ראשונה, ולמסקנא דרבי ינאי אפילו דאורייתא קאמר.

ספר העיטור אות פ - פרוזבול

ומסתמא דאיכא למימר דאורייתא כרבנן מדגרסין בהניזקין הנוטע בשבת בשוגג יעקור וכו' ואמרי' עלה מיכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מ"ש בשבת ומ"ש שביעית כו' גרסין במשקין יכול ילקה על תוספת שביעית ש"מ דכולהו סבירא להו דאורייתא. וקיי"ל הלכה כרבי [דף עו עמוד א] מחבריו ולא מחבריו. והא דמכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעיתא משום ארנונא ופריש ר"ש דס"ל כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן לא דייק לן דאפילו לרבנן דאמר מפני האונסין מותר והכי מוכח בירושלמי בסנהדרין ובשביעית בראשונה שהיתה מלכות אונסת הורי ר' ינאי שיהא חורש חריש... שמעינן מיהא דר' ינאי אפי' בשביעית דאורייתא קאמר.

פסיקת האחרונים

ערוך השולחן שמיטה ויובל פרק טו סעיף ד, י

סעיף ד: ומבואר מדברי הרמב"ם דשביעית בזמנה"ז דאורייתא וכ"כ מפירש שם בפ"ר דין כ"ה אין שביעית נוהגת אלא בא"י לבד שנאמר כי תבואו אל הארץ ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית עכ"ל ומדלא ביאר דבזמנה"ז דרבנן כדרכו בכל מקום מבואר דמן התורה הוא ובהכרח הוא לפי פירושו דשמיטת קרקע איובל קאי וכ"כ הרמב"ם בס' המצות בעשין קל"ה וז"ל שצונו לשבות מעבודת הארץ בשנה שביעית וכו' ואין שובתה מן התורה אלא בארץ ישראל עכ"ל ובמצוה קל"ח כתב וז"ל שצונו לשוב הקרקעות וכו' ואינה נוהגת אלא בא"י ובזמן שהיובל נוהג עכ"ל ומקודם לא כתב כן הרי להדיא שנוהם בא"י בכל זמן

סעיף י: וראיתי שיש מתעקשים בדברי הרמב"ם לומר דכוונתו דבזמנה"ז חרישה וזריעה בשביעית הוא דרבנן כרבי וזה שכתב דנוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית כוונתו מדרבנן אלא שקיצר בדבריו והנה מלבד שהכרחנו שאינו כן עוד הלא דיבר מפורש ברפ"ג וז"ל עבודת הארץ בשיטת ל' יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני וכו' ודבר זה הוא בזמן שבהמ"ק היה קיים הוא שנאסר מפי השמועה וכו' ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ר"ה כדין תורה עכ"ל והרי שפתיו ברור מללו דמן ר"ה גם אחר החורבן אסור מן התורה ואדרבא אני אומר דגם רש"י ור"ת שפירשו בדרכי על עבודת הארץ מ"מ להלכה יפסקו כחכמים כיון דרבא מוקי לסתמא דמשנה דמ"ק כן ומי יכול לחלוק על זה לבד הכלל הגמור דהלכה כרבי מחבירו ולא מחבירו והרמב"ן ז"ל כתב להדיא דהאידינא חרישה וזריעה בשביעית בא"י הוה מן התורה. וכל הפוסקים שפסקו דשביעית בזמנה"ז דרבנן כמ"ש בח"מ סי' ס"ז זהו הכל להשמטת כספים כמבואר שם ולא לשמיטת קרקע דהוי רק בא"י דהפוסקים לא דיברו בדברים הנוגעים רק לא"י לבד ולכן כתבו זה בח"מ בדיני ממונות ורק הסמ"ג כתב דהלכה כרבי גם בשמיטת קרקע ולמד משמיטת כספים אשמיטת קרקע ע"ש אבל לדעת הרמב"ן וכן הוא דעת הרמב"ם אע"ג דרבי מיירי בתרווייהו מ"מ אין הלכה כמותו רק בכספים ולא בקרקע וכמו שהבאנו ראיית ברורות מהש"ס. (ומה שהקילו בעונותינו הרבים בעת הזאת ביישובי ארץ הקדושה לעשות בשביעית ע"פ שטרי מכירה על יסוד שאין זה רק מדרבנן זהו עלבון תורתנו הקדושה ועלבון ארץ הקודש להאריך פזורינו בכתוב בתוכחה ויד המכונים רק בשם ישראל באמצע כאשר כבר צווחו גדולי הדור על זה כמבואר בתשובת גיסי הגאון הצדיק מוולאין בחיבורו משיב דבר בקונטרס השמיטה ע"ש והוא רחום יכפר עוון).

שבת הארץ, מבוא סי' א

פשטם של דברי הסוגיא דמועד קטן ב' ע"כ מורה שעל דברי רבי, שאומר: בשתי שמטות הכתוב מדבר, אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים – אין על זה שום מחלוקת, שכונתו במה שאמר 'אין אתה משמט כספים' היינו שאין נוהג אז דין שמיטה שבה יש השמטת כספים שזהו מבדיל את השמיטה מן היובל מה שביובל אין השמטת כספים נוהגת והשביעית משמטת כספים וכן הוא פסק הרמב"ם (ה' שמטה ויובל פ"י הט"ז) 'יתרה שביעית על היובל שהשביעית משמטת את הכספים ולא יובל' ומקור הדברים הוא בתורת כהנים (פ' בהר סי' כז) שאין יובל משמט כספים וכן הוא בספרי פ' ראה סי' קי"ב שאין יובל משמט מלוה...

עכ"פ זהו פשוט לכאורה שכוונת הברייתא דרבי, 'בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים' - שבכלל שביעית אין נוהגת אז מן התורה לא שמיטת כספים שהיא מיוחדת ומבוארת ביחוד בשביעית ולא לכל דיני שמיטת קרקע ועבודותיה. וזה אין לומר שכוונת הברייתא היא רק להוציא שמיטת כספים ממש שאינה נוהגת מל התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, אבל בכל דיני שביעית בעבודת הארץ נוהג האיסור גם בזמן הזה לדעת רבי, שהרי על קושית הגמרא שם במו"ק אלא שביעית בין למ"ד משום חורש בין למ"ד משום זורע חרישה וזריעה בשביעית מי שרי מתרץ ע"ז אב"י בפשיטות ב ש ב י ע י ת בזמן הזה ורבי היא וכו' ואין לומר שזוהי רק דעת אב"י לבדו אבל רבא חולק על זה בפשט דברי רבי. דאם כל למה מתרץ רבא שם את המשנה במו"ק אליבא דרבנן דוקא הלא היה לו לומר שאפילו רבי לא סבירא ליה שבזמן הזה דרבנן רק שמיטת כספים ולא איסור עבודת הארץ, ובוזה היה עולה לנו שהתירוצו אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא יהיה אליבא דכו"ע וגם אליבא דרבי, אלא ודאי פשוט הוא שאליבא דרבי בין אב"י בין רבא כו"ע מודים ששביעית בזמן הזה לכל פרטיה היא דרבנן בין בשמיטת כספים בין באיסור עבודת קרקע מפני שדעת רבי היא ששמיטה ויובל תלויים הם זה בזה מן התורה ולפי מה דקיימא לן כסוגיא הגיטין ל"ז דתקנתא דהלל בפרוזבול שהיא הלכה פסוקה ולכולי עלמא אתיא היא אליבא דרבי כדמתרץ שם אב"י וע"ז מודה גם רבא, שהרי שניהם יחד עסוקין שם בקושיא השניה שמקשה שם הגמרא 'ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותקיננו רבנן דתשמט' ותירץ ע"ז רבא תירוץ אחר הפקר ב"ד הפקר דלא כאב"י שאמר משום דשב ואל תעשה הוא. עכ"פ הלא לכולי עלמא ההלכה פסוקה כרבי שכן מורה באמת הרצאת לשון הסוגיא שעל תירוצו של אב"י בשביעית בזמן הזה ורבי היא לא פליג רבא כלל ומה שחלק רבא אח"כ על תירוצו דשב ואל תעשה הוא והוא אמר דמשום הפקר ב"ד הלא אין זה רק על הקושיא השניה וכן נראה מתוך התכת הלשון שגם רבא מסכים לדינא דשביעית בזה"ז דרבנן מתוך שהוא מתרץ את הקושיא הנופלת על דעה זו.

א"כ, משתי הסוגיות האלו ביחד אנו מוצאים שהלכה פסוקה היא כרבי דשביעית בזמן הזה גם בעבודת הארץ היא רק מדרבנן.

וכך היא שיטת התוספות גם בסוגיאן דגיטין בד"ה מי איכא מידי שכתבו שם השתא לא בעי רבא לשנויי אהך קושיא דהפקר ב"ד הפקר כדמשני בתר הכי משום דקשיא ליה דלא הי' לו להלל לעקור שביעית שהיא דאורייתא ואף ע"ג דדרשינן בספרי ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך ולא של אחיך בידך מכאן אמרו המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמיטין מ"מ לא הי' לו לעשות תקנה ללמד לעשות כן שבטל בכך השמטת כספים שצותה תורה.

חזון איש שביעית סי' ג ס"ק ח

ונראה דלעניין שביעית בזמן הזה יש לסמוך שהוא מדרבנן שזו דעת הרמב"ם כיוון שפסק כרבי וכן משמע בלשון הרמב"ם פ"י ה"ט.

סיכום:

- רש"י וספר התרומה - בזמן הזה קדושת הארץ למצוות התלויות בה היא מדרבנן (פרק 1), ולכן מצוות שביעית הינה מדרבנן. כמו כן רש"י ביאר בדעת רבי ששמיטה תלויה ביוכל ולכן בזמן הזה היא מדרבנן.
- דעת התוספות - לכל הדעות, שביעית תלויה ביוכל ולכן בזמן הזה הן לרבי והן חכמים חיובה מדרבנן.
- דעת בעל העיטור - שביעית בזמן הזה מדאורייתא (דעת חכמים החולקים על רבי).
- דעת ר' זרחיה הלוי (הרמ"ה) - שביעית נוהגת רק ממידת חסידות (אליבא דרבי).
- ראמ"ט - יש הסוברים בדעתו ששביעית בזמן הזה מדאורייתא (ערוך השולחן והנצי"ב בשו"ת משיב דבר). ויש הסוברים בדעתו ששביעית בזמן הזה מדרבנן משום שהיא תלויה בקיום מצוות היוכל (כדעת רבי).
- הרא"ה קוק בשכת הארץ וכן החזון איש נקטו ששמיטת הקרקע ממלאכות בשביעית לדעת הרמב"ם היא מדרבנן.

ג. דין פירות הגוי בארץ ישראל

< מה דינם של פירות שגידל גוי בשביעית בקרקע שבבעלותו בארץ ישראל?

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף מז עמוד א

אמר רבה: אף על פי שאין קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר: כי לי הארץ, לי קדושת הארץ, אבל יש קנין לעובד כוכבים בא"י לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם; ור"א אומר: אף על פי שיש קנין לעובד כוכבים בא"י להפקיע מידי מעשר, שנאמר: דגנך, ולא דגן עובד כוכבים, אבל אין קנין לעובד כוכבים בא"י לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: לה' הארץ.

רש"י מסכת גיטין דף מז ע"א

גמ'. שאין קנין כו' – אם קנה עובד כוכבים קרקע בארץ אין קניינו קנוי להפקיעה מקדושתה שלא תתחייב במעשר וישראל הקונה ממנו מן הפירות צריך לעשר.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף מז עמוד א-ב

ת"ש: ישראל שלקח שדה מעובד כוכבים עד שלא הביאה שליש, וחזר ומכרה לו משהביאה שליש – חייבת במעשר, שכבר נתחייבה; נתחייבה אין, לא נתחייבה לא! הכא במאי עסקינן – בסוריא, וקסבר: כיבוש יחיד לא שמייה כיבוש. תא שמע: ישראל ועובד כוכבים שלקחו שדה בשותפות – טבל וחולין מעורבין זה בזה, דברי רבי; רבן שמעון בן גמליאל אומר: של עובד כוכבים פטור, ושל ישראל חייב; עד כאן לא פליגי – אלא דמר סבר: יש ברירה, ומר סבר: אין ברירה, אבל דכולי עלמא – יש קנין לעובד כוכבים בא"י להפקיע מיד מעשר! הכא נמי בסוריא, וקסבר: כיבוש יחיד לא שמייה כיבוש.

רש"י מסכת גיטין דף מז עמוד א-ב

ישראל שלקח שדה – זרועה מן העובד כוכבים והשהה אצלו עד שהביאה שליש וחזר ומכרה לעובד כוכבים.

חייבת במעשר – אם בא ישראל ולקח מן העובד כוכבים מאותן הפירות ומירחן.

שכבר נתחייב – כשהביאה שליש ביד ישראל דקי"ל לענין מעשר במסכת ר"ה (דף יב ע"ב) תבואה וזיתים אחר שליש.

לא נתחייבה לא – אם הביאה שליש ביד עובד כוכבים פטורה.

בסוריא – דמעשר דידה מדרבנן ושם יש קנין ביד עובד כוכבים להפקיע.

כיבוש יחיד – דוד כיבשה ולא היו כל ישראל שם והיא ארם צובה.

טבל וחולין מעורבין – אין לך כל חטה וחטה שאין חציה טבל וחציה חולין שחלק העובד כוכבים פטור ואף לאחר שחלקו התבואה הלוקח מן העובד כוכבים צריך לעשר וישראל צריך לעשר את שלו מיניה וביה ולא ממנו על טבל גמור ולא מטבל גמור עליו מפני שמפריש מן הפטור על החיוב ומן החיוב על הפטור אבל כי מעשר מיניה וביה מעשר שלם נמצא מעשר מן החיוב שבו על החיוב שבו ומן הפטור שבו על הפטור שבו.

של ישראל חייב – לאחר שחלקו הוי של ישראל טבל גמור ומעשר ממנו על אחר ומאחר עליו דיש ברירה ושל עובד כוכבים פטור לגמרי ולת"ק אין ברירה ואפילו חלקו בספיקא הן עומדין.

רמב"ם הלכות תרומות פרק א הל' י

עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר.

נחלקו באמרא גיטין מז אמר יש קנין לנוכרי להפקיע מן המעשר, ופסק ברמב"ם שאין קנין בארץ ישראל מפקיע מחיוב תרומות ומעשרות, אך בסוריא, שחיובה מדרבנן, יש קנין לאוי להפקיע מן המעשרות. ויש לברר מה הדין לעכו"ם שביעית.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כט

עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם.

רדב"ז

...ומיהו כיוון שאין קניין לגוי להפקיע קדושת הארץ נהי דפירותיהם וספיחיהם מותרים מ"מ צריך לאוכלם בקדושת שביעית. הלכך יש למצוא טעם על מה סמכו שאין מדקדקים בדבר ועושין סחורה בפירות שביעית ונוהגים בה כשאר השנים. וי"ל דסמכו להם על הגאונים ז"ל דפסקו הלכה כרבי דאמר

שביעית בזמן הזה דרבנן וכיוון דעיקרו מדרבנן ואיכא מ"ד יש קניין לגוי להפקיע הארץ מקדושתה סמכו עליה במילתא דרבנן...

📖 כסף משנה

...מה שאמרו אין קניין לגוי בארץ להפקיע מן המצוות היינו לעניין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה כיבוש יחיד אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לגוי מעולם אבל בעודה ביד גוי מופקעת היא ומה שפירושיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דווקא... פירוש דברי רבינו כך הם גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרים, כלומר מפני שהשדה של גוי וגם לא נעבד בה עבודה ע"י ישראל, הלכך מותרים...

לדעת הרמב"ם פירות שגדלו בקרקע השייכת לגוי ועל ידו, הפירות (הגידולים) אינם אסורים מדיון ספחים אך יש קדושת שביעית בפירות. לדעת הכסף משנה, פירות שגדלו בקרקע השייכת לגוי, אין איסור ספחים והפירות אינם קדושים שהדיון שאין קניין לגוי להפקיע קדושת הארץ הינו רק לעניין שאם חזר ולקחה ישראל אין כאן כיבוש יחיד, אך כל עוד בקרקע ביד הגוי מופקעת היא, והפירות אינם קדושים.

📖 שו"ת אבן עזר (ר' יוסף קארו)

א. ...ואם באנו לדון יותר טעם יש לאומר שיש לו קנין להפקיע משביעית דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם ולגוי'.

ב. ועוד שהרמב"ם מפרש בפ"א מה' תרומות שמה שאמרו אין קנין לגוי בארץ להפקיע מן המצוות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לגוי מעולם אבל כמו זה ביד גוי מופקעת היא ומה שפירושיהם חייבים במעשר אלא כשמירחם ישראל דווקא.

ג. ...ועוד שמה שכתב בעל הגה"ה במה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע בקנין הגוי הוא מיוסד ועל ששבת הארץ וקדושתה הם מן התורה בזמן הזה, וזה אינו שהרי כתב הרמב"ם בפ"ט מהל' שמטה דשמטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם.

...אח"כ כתבו לי מירושלים תותבב"א כי כן מנהגם מימי קדם להפריש תרומה ומעשרות בשביעית מפירות שזרע הגוי בשדהו ונתמרחו ביד ישראל וכמ"ש והנהגתי. גם אלה דברי הצעיר יוסף קארו.

העל הכסף משנה (הכ"ז) בשו"ת אבן עזר רובל מוסיף עוד כמה טעמים לכך שאין קדושת שביעית בפירות הגוי: א. אמר "והיתה שבת הארץ לכם" לכם ולא לגוי; ב. אף אין קניין לגוי להפקיע קדושת הארץ, אבל מקום כל שגדל אצל הגוי אין קדושה בפירות כפי שאין חיוב תרומות ומעשרות; ג. שביעית בזמן הזה מדרבנן ונכרי מפקיע קדושה מדרבנן.

📖 שו"ת מבי"ט חלק א סימן יא

נשאל מעמדי על ענין גידולי שנת השמיטה בקרקע גוי ולקח' יש' קודם מירוח ומירח' אם חייבים במעשרות כשאר שנים שמעשרים הלקוח מן הגוי ונתמרח ביד ישראל מדרבנן כיון שהם אינם

מפקירים שדותיהם בשנת השמיטה או דלמא כיון שמצות שביעית חובת קרקע לישראל בארץ ישראל אין בה חיוב מעשרות כלל. והיתה להם תשובתי כי אין שום חיוב בארץ ישראל מעשרות בשנת השמיטה אפילו מהלקוח מיד גוי קודם מירוח ומירוחו ישראל מכמה פנים: ראשונה כי מן התורה אין חיוב כלל בשנת השמיטה במעשרות דכתיב בשנת השמיטה ואכלו אביוני עמך ויתר' תאכל חית השדה הקיש אדם לחיה מה חיה אוכלת מן הראוי' לה שלא מן המעשר בשביעית אף אדם אוכל מן הראוי לו שלא מן המעשר בשביעית וכיון דמדאורייתא אין שום חיוב לישראל בשנת השמיטה גם לגוי אין שום חיוב אפי' מדרבנן דלא נתחייבו פירות קרקע גוי אלא במידי דאי הוה דישראל הוה חייב אי מדאורייתא אי מדרבנן אבל במה שאין שום עיקר איסור לישראל לא מדאורייתא ולא מדרבנן כל שכן דמגוי אין שום חיוב אפי' דרבנן דלא יהא גוי חמור מישראל ואי משום דמירוחו ביד ישראל הא מירוח ישראל פירות קרקעו ממש לא מחייב דהוי שנת שמיטה כל שכן מירוח פירות הגדלים בקרקע גוי דמהיכא תיתי חיוביהו אין שום חיוב בשנת השמיטה. וכן כתבו כל הפוסקי' ז"ל סתם שנת השמיטה כולה הפקר אין בה שום חיוב לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני ואם איתא דפירות קרקע גוי שמירחם ישראל בארץ יש' חייבי' במעשרות למה להו למסתם ואם תתעקש לומר כי לא פטרה תורה ממעשרות אלא מה שהוא הפקר שהם פירות יש' אבל פירות גוי שאינו מפקירם יהיו חייבים לא היא דאטו יש' שגדר כרמו ולא הפקירה בשנת השמיטה יתחייב במעשר הא רחמנ' אפקרי' לארע' לעניי' ולעשירים ולכך אין שום חיוב מעשר כ"ש בגוי... ומצאתי און לי משנה ובריית' ותוספתא וירושלמי שנראה בפירוש שאין שום חיוב בשנת השמיטה ממעשרות אפי' במה שגדל בקרקע גוי ומירוחו ישראל... ברייתא בשלהי יבמות גוי שמוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן של נטע רבעי הן של עזקה הן לא אמר כלום לא נתכוין אלא להשביח מקחו ופי' רש"י ז"ל בשם רבותיו של עזקה מפרדס מעזק וגדר לשומרו שהוא שנת שביעית, וקשיא ליה לההיא פרושא, דמאי איסור יש כאן אם עבר זמן הביעור לא שנא מן המשומר לא שנא מן המופקר אסור וקודם הזמן אלו ואלו מותרין משמע דפירות גוי בארץ ישראל בשנת השמיט' אי הוי ידעינן בוודאי שהיה כך כמו שאמר היה להם דין שביעית כפירות ישראל ואם יש להם דין שביעית פשיטא שאין להם שום חיוב מעשרות. ... ירושלמי פרק ששי דשביעית על מתניתין דעושין בתלוש בסורי' אבל לא במחובר ר' אסי בע' קומי ר' מנה מהו לטחון עם גוי בארץ אמר ליה מתניתין אמר שהוא אסור דתנן עושין בתלוש בסורי' אבל לא במחובר הא בארץ אפי' בתלוש אסור משמע דאית בהו דין שביעית וכמו שכתבתי והרמב"ן ז"ל על ההיא ברייתא שהבאתי לעיל כתב בפרשת בהר סיני פי' רש"י ז"ל עליה ונתן טעם לפי' רש"י ז"ל דשמא אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע דיני השביעית גזרו עליו כישראל עכ"ל משמע בהדיא דפירות גוי בשביעית שנתמרחו על יד ישראל פטורים ממעשרו' כפירות של ישראל ויש להם כל דיני שביעית בביעור כדאמר'. כך נר' לע"ד משה בר' יוסף זלה"ה מטראני. ובספר כפתור ופרח מצאתי כתוב וז"ל מי שלא חל עליו שביעית כמו הגוי פירותיו הם בחיוב תרומות מעשרות וא"כ עכשיו שרוב פירותינו בא"י משל גוים הם בדין הוא שיהא נוהג בהם דין המתנות בשביעית אלא שמעשר שני יהי' מעשר עני לא שני משום עניים כטעם עמון ומואב שאחר שפירות הגוים אין בהם דין שביעית הוו להו בשביעית כפירות עמון ומואב שמפרישין המתנות על הסדר עכ"ל וכתוב עליו בהגה"ה תימא אמאי מותרין דמה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושת' לא הופקע בקנין הגוי וא"כ מה שזרע הגוי בקרקעו בארץ ישראל בשביעית אסור אבל ספחינו דלא אסור אלא משום גזר' מותרין דאין הגוים מצווין על השביעית כדי שנגזר עליהם ע"כ ובזאת ההגה"ה נראה שהוא כמו שכתבתי למעלה...

שו"ת אבקת רוכל סימן כה

אמר יוסף קארו אחר שכתב החכ' הר' משה מטראני אגרת זאת השנית רצה לעשות מעשה כדבריו בשמטה שעברה ומיחו בידו ובשמטה זו שהיא שנת השל"ד הקשה את רוחו ואמין את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נדוי שכלם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הגוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר שנים נאם הצעי" יוסף קארו

דעת המה"ט כהנא ברדב"ז בדעת הרמב"ם שאין איסור ספיחין על פירות הלוי שגדלו בשדהו, אך חלה עליהם קדושת שביעית, אך קמו כל חכמי העיר צפת וציינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נדוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הלוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר שנים.

פאת השולחן שביעית פרק כג סעי' יב

עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית פירותיו מותרים שלא גזרו ספיחין אלא מפני עוברי עברה והעכו"ם אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם. ומותרין לאכלם בלא קדושת שביעית וחייבים בתו"מ ויפריש מ"ע (כפתור ופרח וב"י ורמ"א ורדב"ז ומהר"ם חביב ושל"פ) ויש אומרים דאין מותרין רק בקדושת שביעית ופטורין מתו"מ (המבי"ט והמהרי"ט) וסברא ראשונה עיקר. ומפרישין תו"מ ומ"ע לא ברכה, ודין התו"מ כדין תו"מ בשל גוי דמעשרין והן שלו רק התרומה כ"ש נותנה לכהן ות"מ מוכרה לכהן ומ"ר ומ"ע הן שלו.

שבת הארץ פ"ד הכ"ט

כבר הוסכמה ההלכה שאין קדושת שביעית נוהגת כלל בפירות של נכרי וחייבים הם בתרומות ומעשרות כשגמרו ישראל.

חזון איש סי' כ ס"ק ז

נקטינן לדינא דאין עובדים בשדה נכרי בשביעית שכן היא עיקר ההוראה, ונוהגים קדושת שביעית בפירותיהם, ומעשרין אותן בלא ברכה... בדין קדושת שביעית בפירות של נכרי שכתבו שדעת רוב האחרונים שאין בהם ק"ש, לא ידענא מי המה... ונמצא דהפאת השולחן קבע המנהג להקל נגד המנהג הקדום להחמיר.

פירות שביעית שגידלו נוכרי בארץ ישראל, לכולי עלמא לא חל עליהם איסור ספיחין. והמנהג כדעת הכסף משנה בדעת הרמב"ם וכפי שכתב באבקת רוכל וכהכרעת רבני צפת, וכפי פסק פאת השולחן והרב קוק בשבת הארץ, שגם אין קדושת שביעית על פירות הללו. אכן הרדב"ז למד בדעת הרמב"ם שיש קדושה בפירות הללו וביאר את המנהג באופן אחר (נקטו עיקר הקדושה היא דרבנן כדעת ספר התרומה (פרק 1) ולכן יש קניין ללוי להפקיע קדושה זו) וכן דעת המה"ט שיש קדושה בפירות. והחזון איש הלך בדרך זו.

ד. עבודת יהודי בקרקע של גוי

◀ האם מותר ליהודי לעבוד בשביעית בקרקע של גוי בארץ ישראל?

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן לח

עוד אוסיף להעיר שלדעתי לא יתכן כלל לפרש בדעת הכס"מ דבשעה שהשדה היא בידי העכו"ם הרי היא לגמרי מופקעת מקדושתה, דא"כ אף אם נתמרחו ברשות ישראל אמאי חייב בתרו"מ מה"ת, והלא הוי כפירות חו"ל שנקבעו למעשר בארץ שגם הכס"מ נקט להלכה דלענין תרו"מ לא מחייבי אלא מדבריהם, ועו"ק מדברי הכס"מ עצמו בסוף פ"ד משמיטה דבתחילת דבריו שם כתב בפירוש דבעודה ביד עכו"ם הרי היא מופקעת לגמרי מקדושתה, ואעפ"כ מסוף דבריו שם נשמע שאסור לישראל לעבוד בה עבודה מה"ת, ולא הזכיר שם בזה שום גזירת חכמים וכן משמע באמת גם מדברי הרמב"ם עצמו עיי"ש"ה, גם עיקר דבריו הם תמוהים דכיון שקנין העכו"ם מפקיע את השדה מקדושתה איך חוזרת היא לקדושתה ע"י כבוש יחיד, דאין לומר כיציאתה כך כניסתה, דהלא סברא הוא שלענין הפקעת הקדושה אין שום חילוק בין אם היתה ההפקעה ע"י רבים או ע"י יחיד.

ולכן נ"ל לפרש בדבריו כוונה אחרת ואביאה כאן בקיצור נמרץ, דסובר הכס"מ דכיון שאמרו בסוף ד"ד גיטין אליבא דמ"ד אין קנין לנכרי, דאע"פ שאין לו קנין להפקיע את הארץ מקדושתה, מ"מ קנין ממון שפיר יש לו בה ומותר העכו"ם לחפור בה בורות שיחין ומעורות כדכתיב והארץ נתן לבני אדם, וסובר דקרא דלד' הארץ לא קאי אלא לענין קדושה, ה"נ י"ל דכיון שלענין הפירות הרי ודאי יש קנין לעכו"ם, לכן אמרינן דאף שהשדה עצמה הרי היא בקדושתה, מ"מ בגידוליה שהן של נכרים לא נתנה תורה שום קדושה, ולכן לא נוהגת בהן קדושת שביעית וחובת בכורים ותרו"מ וכדומה, אבל מ"מ אין זה דומה ממש לגידולי חו"ל כיון שעכ"פ גוף השדה שהם גדלו בה לא פקעה כלל מקדושתה, ולכן אף שמירוח ישראל אינו מחייב מה"ת בגידולי חו"ל מ"מ מחייב שפיר בפירות נכרים, ומפני זה חוזרת גם השדה לבעליה ביובל, וגם אסור לישראל לעבוד בה עבודת הארץ בשביעית, כיון שעצם השדה לא פקעה כלל מקדושתה.

הרב אורבך מאכר את ההכנה הפשוטה, שלאחר שפסק אין קנין לגוי להפקיע מן האצוות אף שקדושת הפירות נפקעת מקדושת שביעית. זאת משום שלגוי יש קנין פירות בלבד ולא קנין הארץ, ולכן הארץ לעולם עומדת בקדושתה. ואם כן אין היתר לעבוד בקרקע של גוי בארץ ישראל. אך באסכת סנהדרין מצאנו היתר עבודה של יהודי בקרקע של גוי ודנו הפרשים בטעם ההיתר, והוא פתח להקל ולהתיר עבודות ע"י יהודי לאחר היתר מכירה.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוודק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא. פגע בהו ריש לקיש, איטפיל בהדיהו, אמר: איזיל איחזי היכי עבדי עובדא. חזייה לההוא גברא דקא כריב. אמר להן: כהן וחורש? אמרו לו: יכול לומר: אגיסטון אני בתוכו.

רש"י מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

כריב – חריש.

אמר להו – ריש לקיש.

כהן וחורש – זה כהן הוא שחורש בשביעית, דאמרינן לקמן נחשדו כהנים על השביעית.

אגיסטון – שכיר, וקרקע של נכרי הוא, אי נמי: משום ארנונא שכרו בעל הבית לחרוש.

כסח – זומר כרם.

רבינו חננאל מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

א"ל יכול לומר אגיסטון אני בתוכה כלומר יכול הוא שיאמר שדה זו שלו היא ואני אריס בתוכה

לדעת רש"י ור"ח מותר ליהודי לעבד ולחרוש בקרקע של גוי בשמיטה, ולא התבאר טעם הפיתר.

היתר עבודה מטעם שיש קניין לגוי להפקיע מהמצוות

תוספות מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

אגיסטון אני בתוכה – פ"ה לשון ראשון שכיר אני בתוכה וקרקע של נכרי הוא ולא נהירא דאמרינן בגיטין (דף סב ע"א ושם) אין עודרין עם הנכרי בשביעית ע"כ נראה כפירוש אחר שפירש הקונטרס משום ארנונא.

גמרא גיטין דף סב ע"א

מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית. מחזיקין? והאמר רב דימי בר שישנא משמיה דרב: אין עודרין עם העכו"ם בשביעית, ואין כופלין שלום לעובד כוכבים! לא צריכא, למימרא להו אחזקו בעלמא, כי הא דרב יהודה אמר להו אחזקו, רב ששת אמר להו אשרתא.

תוספות גיטין דף סב ע"א ד"ה אין עודרין עם העכו"ם בשביעית

והא דקאמר בפרק זה בורר (סנהדרין דף כו ע"א) גבי כהן וחורש יכול לומר לו אגיסטון אני בתוכה לא כמו שפי' בקונטרס שכיר לנכרי דהא משמע הכא דאסור ולא מסתבר לחלק בין חנם לבשכר אלא מפר"ת אגיסטון בקרקע שמקבלים מן המלך לפרוע כך וכך תבואה בשנה כדאמר התם לעיל מינה רבי ינאי מכריז פוקו וזרעו ארנונא בשביעית ושמא סכנת נפשות איכא אם לא יפרעו מס למלך אי נמי קסבר יש קנין לנכרי בארץ להפקיע משביעית אי נמי שביעית בזמן הזה דרבנן אע"ג דמדרבנן אסור לנכרי אחר גבי מלך התירו.

בתירוץ שני התוספות מצאיד שהיתר העבודה בקרקע של גוי הוא על פי לדעה שיש קניין לנכרי להפקיע משביעית, אך לדעות שאין קניין לגוי להפקיע, אין היתר לעבד בקרקע של גוי.

◀ איסור עבודה בקרקע של גוי הוא משום מראית עין, ובשמיטה דרבנן לא נגזור

שו"ת מהריט"ץ (ישנות) סימן מז

אמנם כד עיינינן שפיר נשכח דשרי מכמה טעמי חדא דמאי דאמרי' דאין מחזיקין ידי גוים בשביעית במעשה היינו דוקא לעזור אותן בשביעית דמחזי כעובד בשביעית, אע"ג דמן הדין מותר, משום דלא הוי מחזיק ידי עובדי עבירה, דגוים לא הוזהרו בכך, ומאי דאמרו בגמרא פרק הנזקין אין עודרין עם הגוי בשביעית לאו משום מחזיק ידי עובדי עבירה אלא מפני הרואים שיראו אותם עודרין בשדה בשביעית יחשבו שהוא עושה בשדהו אבל מן הדין מותר דליכא מחזיק ידי עובדי עבירה.

המהריט"ץ מכאן מן הדין מותר לעבוד בקרקע של גוי, והטעם הוא שהאיסור לעבוד בקרקע של גוי הוא רק משום שזרה דרבנן מנא יחשבו שעובד בשדהו. לפי הכנה זו יש מקום לבאר ולומר שבכאן הכה, מחיוב שמיטה מדרבנן, אולי אין להחמיר לאסור לעבוד בקרקע הגוי.

◀ קדושה שנייה בטלה והיא רק מדרבנן, לכן לכולי עלמא יש קניין לגוי

ספר התרומה (הלכות א"י עמ' 65-71)

אלא הלכה דאף קדושת עזרא בטלה ובזמן הזה לא קדשה כלל לחיוב תרומות ומעשרות... מיהו יש לומר דאפי' למאן דאמ' אין קניין היינו כי עומדת בקדושתה למאן דאמ' קדשה לעתיד לבא אבל כיון דלהלכה לא קדשה לעתיד לבא א"כ לכולי עלמא יש קניין להפקיע מיד מעשר דרבנן... ומטעם זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן...

ספר התרומה פסק כדעה שקדושה שנייה לא קידשה לעתיד לבוא וקדושתה מדרבנן, ובקדושה דרבנן יש קניין לגוי להפקיע מן המצוות, ומותר ליהודי לעבוד בקרקע של גוי (ראה פרק 1).

◀ בזמן הזה שביעית מדרבנן וכל ארץ ישראל כסוריא שיש קניין לגוי להפקיע

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תרומות ומעשרות סימן שלא סע' ב

בזמן הזה, אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל, ואפילו בימי עזרא אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה, אלא מדבריהם. מפני שנאמר: כי תבואו, משמע ביאת כולכם ולא ביאת מקצתן, כמו שהיתה בימי עזרא. הגה: ויש חולקין, וסבירא להו דחייבין עכשיו בארץ ישראל בתרומות ומעשרות מדאורייתא, אך לא נהגו כן (טור בשם ר"י).

ביאור הגר"א יורה דעה סימן שלא ס"ק ו

(ליקוט) בזה"ז כו'. בספר התרומה... ועוד כתב דבזה"ז יש קנין לעובד כוכבים בא"י כיון שהוא מדרבנן וכמו שכתבתי שם (לקמן בס"ק כ"ח) וכן בשביעית בזה"ז וכתב ובוה מתורץ קושית תוס' דסנהדרין כ"ו א' ד"ה אגיסטון כו' ומש"ש פוקו כו' משום ארנונא היינו אפי' בקרקע ישראל (ע"כ).

ביאור הגר"א יורה דעה סימן שלא ס"ק כח

[כח] ונ"ל כו'. ונראה דה"ה לענין קנין עובד כוכבים בזה"ז דרבנן, יש קנין בא"י כמו בסוריא וערש"י בגטין שם ד"ה בסוריא כו' (וע"ל סוף ס"ק ו') וז"ש בס"ב בהג"ה ויש חולקין כו' אך לא נהגו כן.

הגר"א בס"ק ו' מזכיר את דעת ספר התרומות כטעם נוסף לכך שתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן, דהיינו שקדושה שנייה בטלה מן התורה בזמן הזה וחיובה רק מדרבנן, ולכן בזמן הזה יש קניין לגוי להפקיע לאחר את מצוות תרומות ומעשרות ושיטתו, ונראה לפי זה שיהיה מותר אף לעבוד בקרקע. הגר"א בס"ק כח משווה את חיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן, לדין סוריא שקדושתה וחיובה מדרבנן, וכשם שבסוריא שחיובה מדרבנן יש קניין לגוי להפקיע לאחר את מצוות תרומות ומעשרות, כך יש לקניין לגוי בזמן הזה להפקיע מצוות תרומות מדרבנן מכל ארץ ישראל. ונראה שהוא הדין יהיה ג"כ לענין שביעית שחיובה בזמן הזה מדרבנן יהיה מותר ליהודי לעבוד בקרקע הגוי.

◀ שמיטה בזמן הזה מדרבנן - קדושת ארץ ישראל לענין שביעית היא מדרבנן ולכולי עלמא יש קניין לגוי להפקיעה

שו"ת בית הלוי חלק ג סימן א (רבי יוסף דב בר (דובער) הלוי סולוביצ'יק)

[א] והנה בטעמים של המקילים וסוברים שהוא מדרבנן מצינו בו ג"כ מחלוקת ושני סברות מחולקים בספר התרומה כתב שהוא דרבנן משום דגם קדושה שניה דעזרה לא קידשה לע"ל ובטלה בעת החורבן אמנם בספר יראים והחינוך כתבו הטעם משום דקיי"ל כרבי דשמיטה תלוי ביובל וכל שאין יובל אין שמיטה וגם הסמ"ג כתב משום דאין יובל, ולפי מה שהסברנו לעיל דעת הרמב"ם יש עוד טעם דחסר כיבוש וחילוק.

ונפקא מינה טובא בין הני שני הטעמים, אחד בשדה של נכרי דבמס' גיטין אמר רבה דאין קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר ואמרין שם דבסוריא יש קנין דכיבוש יחיד לא שמי' כיבוש וכו' רש"י דכיון דהחיוב הוא מדרבנן יש לו קנין להפקיע וא"כ לדעת רוב הפוסקים דס"ל דקדושה שניה לא בטלה ורק משום דאין יובל, הא פשיטא דאין לו קנין דהרי האי דינא דיש קנין ואין קנין תלוי בקדושת הארץ דאם קדושתה מדאורייתא אין כח להנכרי להפקיע מקדושתה וממילא חייבת גם במצות שהם מדרבנן, והרי להדי' תניא במס' גיטין דף ע"ה אין עודרין עם העכו"ם בשביעית והרי עידור הוא תולדה דחורש ובשביעית אינו רק מדרבנן וכמבואר כל זה להדיא במס' מו"ק דף ג' הרי דגם מלאכה דרבנן אסור לישראל לעשות גם בשדה שהיא בעצם של הנכרי, וכן פסק הרמב"ם והסמ"ג דאע"ג דגם הם ס"ל דשביעית בזה"ז דרבנן מ"מ פסק הסמ"ג להך דאין עודרין וכו' שם בדרך כלל דאסור לישראל לסייע לנכרי בידים וכל המלאכות בכלל אמנם לפי הטעם שכתב בספר התרומה דלהלכה קיי"ל דלא קידשה לע"ל נסתפק שם בעצמו וכו' דאפשר דלפ"ז מותר לישראל לחרוש בשדה של נכרי ונאמר דהברייתא דאין עודרין ס"ל דקדשה לע"ל, ולהלכה הרי כיון דהרמב"ם והסמ"ג כתבו לאיסור וגם ספר התרומה בעצמו כ' דאם נאמר דקידשה לע"ל ודאי דאסור ורק אם נאמר דלא קידשה לע"ל יש להסתפק דלמא מותר ובודאי דקשה להתיר ובפרט דרוב הפוסקים סבירא ליה דקידשה לע"ל.

הרב סולוביצ'יק הכחין בין הטעמים השונים לכך שמיטה בזמנו מדרבנן. לטעם שמיטה מדרבנן מוסקדושה שניה בטלה לאחר החורבן, יש קניין לבאי להפקיע מקדושת ארץ ישראל כדין סוריה, אך לסוברים שקדושה שניה לא בטלה ושמטה מדרבנן כי היוכל אינו נוהג, אזי אין קניין לבאי מפקיע קדושה דאורייתא ואין היתר עבודה בקרקע לבאי ידי יהודי, אך הראי"ה קוק חולק על יסוד זה כדלקמן:

שבת הארץ מבוא סי' יא

ולשיטת הסוברים ששביעית בזמן הזה דרבנן ואינה תלויה ביוכל, שלדעתם מוכרחים אנו לומר שיסוד יש קניין לנכרי ואין קניין תלוי בקדושת הארץ דאורייתא או דרבנן, הנה לשון קדושת הארץ שייך גם על פרט מיוחד כמו שהוא שייך על הכלל כולו כמו שמתבאר בסמוך. ולשיטת תוספות יבמות פ"א א' ד"ה מאי נראה שקדושת כל המצות התלויות בארץ בחדא מחתא מחתינהו ואם תרומה בזה"ז דרבנן משום שבטלה קדושת הארץ הוי גם כלאי הכרם דרבנן, אבל לשיטת תוספות מגילה י' א' ד"ה למה יש חילוק בין פרטי הקדושות ויש שלקדושה אחת בטלה וקדושה אחרת קימת. וכן בדברי הרמב"ם יש לומר כן דהא לא מצאנו שיאמר שבזמן הזה אין דין כלאים נוהג בא"י מן התורה ומדסתם לה סתומי משמע שהוא מה"ת. ואע"ג דיש לומר שסובר הרמב"ם שקדושת עזרא היא קדושה שלמה מן התורה לגבי הדברים שאינם צריכים ביאת כולם, מ"מ מדלא כתב בשום מקום, שאין דין כלאים נוהג מן התורה במקומות שכבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, נראה דסבר שאין הקדושות תלויות כולן זו בזו. וכן בערלה לא נראה דמחלק בין זמן שהיובל נוהג לזמן הזה שלא חלק רק בין ארץ ישראל לחו"ל בנוטע לרבים ה' מעשר שני ונטע רבעי פ"י ה"ד. ותוכן הדבר הוא שאין כל הקדושות שוות וכשאנו מדברים באיזה ענין שנפקע חיובו הרי זה נקרא שלגבי דירה בטלה קדושת הארץ אע"פ שהיא קימת לגבי שאר דברים. ואם קדושה זו היא מן התורה אז אין קניין לנכרי להפקיעה ואם היא מדרבנן יש קניין לנכרי להפקיעה, על כן לא מיבעי להסוברים שמשחרב בית שני בטלה קדושה שניה ונשארו חיובי המצות התלויות בארץ רק מדרבנן דודאי דמיא שביעית בזמן הזה לסוריא ונכרי מפקיעה מידי חיוב, אלא אפילו להסוברים שקדושה שניה קימת, ומ"מ שביעית בזמן הזה דרבנן משום דמן התורה ביוכל היא תלויה ורוב הראשונים דסבירא להו כרבי ע"פ פשטא דמילתא, אע"ג דלשאר דברים כמו תרומ"ע ושאר מצות התלויות בארץ הוי לדידהו מן התורה ואין קניין לנכרי להפקיע, מ"מ בקדושה זו של שביעית יש קניין לנכרי להפקיע כיון שקדושה זו היא מדרבנן. ולא שייך כלל לומר שאין להפקיע קדושה לחצאין שכך היא המדה שבדבר שנשארה בו קדושת הארץ מן התורה אין קניין לנכרי להפקיעה ובמה שנשארה בו מדרבנן יש קניין להפקיע.

מה שכתב בבית הלוי, שלדעת הסוברים שקדושה שניה לא בטלה אע"ג דלדידהו שביעית בזמן הזה מדרבנן, מ"מ מדלא בטלה קדושת הארץ לעניני תורה גם בהא מילתא שהוא דרבנן לא בטלה, איני רואה שום הכרח לזה, כי האיך אפשר לנו להשוות את מה שחלקה תורה, וכיון דלהא מילתא דשביעית הקדושה היא דרבנן, הרי היא יכולה להיות נפקעת ע"י קניין נכרי. ואין ראיה מהא דאין עודרים עם הנכרי בשביעית (גיטין ס"ב א') ועידור מלאכה דרבנן היא כדמשמע בסוגיא דמו"ק (ג' א'). חדא דאין לנו ראיה דהתם מיירי בשדה של נכרי וי"ל דמיירי בשדה של ישראל ואפילו עידור המותר אסרו שלא להחזיק ידיו... אבל אם קדושת שביעית בכללה היא דרבנן א"כ יסוד הקדושה שלה הוא דרבנן וקדושה דרבנן נפקעת היא ע"י קניין הנכרי.

יסוד מחודש נוקט הראי"ה קוק, שקדושת הארץ משתנה בין מצווה למצווה, ומשמעות שביעית דרבנן היא שקדושת הארץ לעניין מצוות שביעית היא מדרבנן, וקדושה דרבנן זו פוקעת על ידי קניין הגוי. ולפי הבנה

זו, אף שקדושה שנייה לא בטלה מכל מקום לעניין שביעית הואיל והיא תלויה ביוכל קדושת הארץ בטלה והיא דרבנן, וקניין הגוי מפקיע לגמרי את קדושתה, ויהיה מותר ליהודי לעבוד בקרקע הגוי (כעין הסבר דעת ספר התרומה, אלא שספר התרומה פסק להלכה שקדושה שנייה לא קידשה לעתיד לבוא לכל דבר, והראייה קוק העמיד זאת רק ביחס לקדושת ארץ ישראל לעניין מצוות שמיטה).

פסיקת האחרונים

שו"ת ישועות מלכו חלק יורה דעה סימן נה

אחדשה"ט הנה הייתי בשבוע העבר בק"ק ווארשא כי הוצרכתי להעיד שם בהפאלאטא [במשטרה] ויען כי כתב לי הה"ג אב"ד ביאליסטאק בעסק שמיטה האריך להתנהג שם כי אם יחדלו מלעבוד תשם האדמה ולא יוכל להתקיים בא"י כתבתי לו שיבוא לווארשא ואראה לדבר עמו, והנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי ואע"פ שאסור ליתן ולמכור קרקע בא"י כיון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם בפרט כשמוכר ע"מ להחזיר דמהני בחמץ לא נאסר במתנה ע"מ להחזיר כמש"כ המג"א בשם הרדב"ז ובשביעית בזה"ז דאינו אלא מדרבנן פשיטא דאין להחמיר וזה פשוט, אמנם בזה לא השויתי עמו כי לדעתי כל ההיתר אינו אלא להפקיע קדושת שביעית מהפירות גם שהנכרי יוכל לעבוד אבל לא שהישראל יהא מותר לעבוד גם בשל עכו"ם והגם שהתוס' בגיטין ורש"י בסנהדרין דף כ"ו התירו לחרוש בשביעית בשל נכרי וגם התוס' בגיטין דף ס"ב כתבו דלמ"ד יש קנין להפקיע לנכרי מידי שביעית מ"מ הא אנו קיי"ל כרבה דאין קנין לנכרי לתרומות ומעשרות וה"ה לענין שביעית, אמנם הן דעתם כמש"כ הגאון מהרא"ו בשם סה"ת דלמ"ד שביעית ותו"מ בזה"ז דרבנן ממילא יש קנין לנכרי, ואין ספק שאין זה דעת הר"מ ז"ל לענין תו"מ וה"ה לענין שביעית דאע"ג דאין שביעית בזה"ז מדאורייתא ואינו נוהג בשל עכו"ם מ"מ הא גם תו"מ בזה"ז דרבנן לדעת הר"מ ז"ל מ"מ נוהג בשל עכו"ם מדרבנן רק כשנתמרח ביד נכרי וגם נתגדל שליש ביד נכרי וה"ה בשל שביעית אע"פ שאין קדושת שביעית נוהג בפירות של נכרי מ"מ נ"ל שהישראל אסור לעבוד שדה נכרי, ומ"מ בכל מלאכות שאין אסורין מדאורייתא גם בזמן ששביעית נוהגת מה"ת יש להקל בשל נכרים דגם הישראל מותר לעבוד במקום הפסד מרובה, לא במלאכות דאורייתא והן זריעה וקצירה ובצירה ואפשר דגם חרישה למ"ד דאינה אלא מדרבנן, והנה לא רציתי לתקוע עצמי במחלוקת על כן חתמתי עצמי על ההיתר אם יסכימו הב"ד שבירושלים, גם רצה הה"ג דביאליסטאק שגם הרב הג' מקאוונא יסכים והנה הרב הנ"ל שלח לידי ההעתק ובקש ממני שאכתוב לכ"ת שגם הוא יסכים לזה ולפ"ד טוב לעשות זכר לשמיטה שבכל מלאכות דאורייתא לא יעבוד ישראל, ולפ"ד שלא יהי' בזה הפסד מרובה אחר שכל מלאכות דרבנן מותרין להשקות את הזרעים וגם בחרישה אפשר בערב שמיטה עד ר"ה וגם לצורך י"ל דקיי"ל דחרישה לא מיתסר מה"ת וממילא מותר בשל נכרי, והנני שולח ההעתק ממכתב הרב דביאליסטאק שיחי':

בשל ישועות מלכו (הרב יהושע מקוטנא) לא הסתמך על ספר התרומה ולא הסתמך על הדעה שיש קנין לב"ד להפקיע את הארץ מהמצוות, ולכן לא התיר ליהודי לעשות מלאכות האסורות מן התורה גם לאחר מכירת הקרקע לב"ד, אלא רק מלאכות האסורות מדרכנן.

שבת הארץ פרק ד הלכה כט (אות ב 2)

ויש אומרים שהפירות מותרין הם לגמרי ואין נוהג בהן קדושת שביעית כלל משום שבזמן הזה דשביעית מדרבנן היא סומכין אנו על מי שסובר שיש קנין לנכרי לפחות כל זמן שהוא תחת ידו להפקיעו מקדושת שביעית כמו שהוא מפקיע מקדושת תרומות ומעשרות כל זמן שלא נגמרה מלאכתה ביד ישראל ולפי סברה זו יש שנראה להם (הערה שלב) שאם הקרקע היא של נכרי אין בה שום קדושת שביעית לא לענין פירות שביעית ולא אפילו לענין איסור עבודה. כיון שכל זמן שהיא ביד נכרי קדושתה נפקעת ממנה בזמן הזה ששביעית היא דרבנן לדעת רבים.

הערה שלב: תרוץ אחד בתוספות (גיטין סב ע"א ד"ה אין עודרין), רש"י סנהדרין כו ע"א אגיסטון, ר"ח (סנהדרין כו ע"א).

שבת הארץ פ"ח הלכה ח (אות ד-ה)

ויש אומרים (הערה תקיב) שבזמן הזמן, ששביעית היא מדרבנן מותר לעשות כל העבודות בקרקע של נכרים וק"ו שמותר לסייע לנכרי העובד גם בפועל בידים.

ועל פי זה יש מקום להתיר לישראל לעבוד את הקרקע בזמן הזה על ידי מה שמוכרים לנכרי הקרקעות כדין של מכירה. ואף על פי שאסור למכור לנכרי קרקעות בארץ ישראל מכל מקום במקום שאי אפשר למכור לישראל, ויש במניעת המכירה הפסד לישראל יש אומרים שמותר למכור לנכרי. וכיון שאי אפשר לבוא להיתר העבודה והתרת הפירות בהפקעת קדושת שביעית כי אם על ידי מכירה לנכרי, וכיון שההפסד גדול ואי אפשר לעמוד בשמירת כל דיני השביעית להרבה אנשים שיושבים בארץ ישראל על כן יש אומרים שמותר למכור לכתחילה לנכרי כדי להפקיע קדושת שביעית. ואחר כך מותר גם כן לישראל לעשות העבודה בקרקע ואין בה קדושת שביעית, כשנעשה אגיסטון ופקיד מן הנכרי על הקרקע. וסומכין על זה בשעת הדחק בזמן הזה, שמצרפין לזה גם כן מה שיש ספק במנין שנת השמיטה. אלא שעושים את העבודות שהן מן התורה, שהן זריעה וקצירה זמירה ובצירה על ידי נכרי. וגם חרישה עושים על ידי נכרי, אם אפשר הדבר שלא לעשות על ידי ישראל.

הערה תקיב: ספר התרומה (הלכות ארץ ישראל)

הרא"ה קוק בשבת הארץ הוכיח דעת הרמב"ם ששמיטה כזמן הכה מדרבנן. ומכאן שהיתר המכירה מסתמך על שתי הדעות המקילות, דעת התוספות ורש"י ור"ח שיש קנין לאוי להפקיע את מצוות השמיטה לנכרי הן לענין שהפירות אינם קדושים והן לענין היתר עבודת ישראל בקרקע הזו, וכן מסתמך על דעת ספר התרומה שקדושה שנייה בטלה לאחר שאלו ישראל והינה רק מדרבנן ולכן יש קנין לאוי להפקיע את מצוות השמיטה לנכרי הן לענין שהפירות אינם קדושים והן לענין היתר עבודת ישראל בקרקע הזו, אך למעשה החמיר ארבע מלאכות דאורייתא, אפילו לאחר היתר המכירה י"ע על ידי גוי.

ספר השמיטה עמ' צ

ועל כולם סמכו רבנן הגאונים המתירים על הפסק המוסכם מרוב הראשונים והאחרונים שבזה"ז שביעית דרבנן יש לכו"ע (גם אליבא דרבה) קנין לנכרי, והיות שרוב הפוסקים ראשונים ואחרונים פסקו כרבי ששביעית בזה"ז דרבנן, כאשר האריכו האחרונים (ושם במבוא לס' שבה"א) להוכיח מסוגיות ומראשונים שהלכה בזו כרבי, השוו לפיכך שביעית בזה"ז לדין סוריא שאמרו (שם בגיטין)

מכיון שהיא דרבנן יש קנין לנכרי להפקיע קדושה, דפריך שם על רבה מברייטא "ישראל שלקח שדה מעכו"ם וכו'" ומשני הב"ע בסוריא דכבוש יחיד לא שמי' כבוש שהחויב רק דרבנן ואפי' לרבה יש קנין.

ספר השמיטה עמ' צד

אולם כל הרבנים המקילים ההינו על השיטה ההיא והתירו לסמוך ע"ז רק כדי להתיר עבודות שדה שהן דרבנן, ורק עניים שאין ידם משגת לשכור פועלים נכרים, אבל כל אלה שידם משגת לשכור פועלים נכרים לא התירי אפילו עבודות דרבנן. ובתקופתנו זו שאין להשיג פועלים נכרים ברוב הקבוצות, יש להתיר לכולם עבודות שהן מדרבנן, ולא עבודות דאורייתא ומה הן יבוארו בעזה"י בפרק שאחרי זה.

הרב טוקצ'נסקי מבאר את יסוד היתר המכירה כהסבר השני בביאור הפר"א שהאילע ושמ"טא בזמן הזה מדרבנן, והשוו דמ"ה לדיני סוריא שקדושתה מדרבנן, ויש קניין לאוי להפקיע את קדושתה למצוות השמיטה. אך למעשה התיר רק מלאכות האסורות מדרבנן החמיר במלאכות דאורייתא וקבע שאפילו לאחר היתר המכירה יעשו ע"י גוי.

חזון איש שביעית סי' ג ס"ק ח

ונראה דלענין שביעית בזמן הזה – יש לסמוך שהוא מדרבנן שזו דעת הרמב"ם כיון שפסק כרבי... ומ"מ אסור מדרבנן אפילו בשל כותי דדוקא בסוריא יש קנין לנכרי להפקיע אבל בארץ ישראל בזמן הזה – לא.

חזון איש שביעית סי' כ ס"ק ז

והא דנחלקו חכמי צפת היינו רק לענין קדושת הפירות אבל חרישה וזריעה ושאר עבודות לכו"ע אין חילוק בין עובד בקרקע ישראל לעובד בקרקע נכרי בין עושה מלאכה דאורייתא או דרבנן דקדושת הארץ לכו"ע לא פקע וכמש"כ לעיל.

החזון איש נקט בדעת הרמב"ם שבזמן הזה שמיטה מדרבנן אך אין היתר עבודה בש"ס, והאילע ונפסק שאין קניין לאוי להפקיע מן המצוות. ודווקא בסוריא יש קניין לנכרי להפקיע אבל לא בארץ ישראל בזמן הזה, ולא קיבל את ביאור הפר"א שלעיל (כמו כן התבאר לעיל שיש אף קדושת שביעית בפירות שגדלו אלילי הגוי כדעת המב"ט).

סיכום:

- בפשטות נראה שאסור ליהודי לעבוד בקרקע של גוי הואיל וקדושה שנייה לא בטלה ואין הנוכרי מפקיע מקדושת הארץ (ואף שאין איסור ספיחין בפירותיו ואפילו אין קדושת שביעית בפירות שגידל הגוי, מכל מקום הקדושה אינה פוקעת מאדמת ארץ ישראל גם כשהיא ביד הגוי). אך הואיל ושמ"טא בזמן הזה מדרבנן, היתר עבודה בקרקע מסתמך על כמה דעות מקילות:
- דעת תוספות, רש"י ור"ח שיש קניין לגוי להפקיע מן המצוות.
 - לפי מהריט"ף, שאיסור עבודה בקרקע של גוי הוא משום מראית עין, בשמיטה דרבנן לא גזרו.

- בעל ספר התרומה סבר שקדושה שנייה בטלה בזמן הזה וקדושת הארץ רק מדרבנן, לפיכך יש בה קניין לגוי.
- לביאור הגר"א, שבזמן הזה ששביעית מדרבנן כל ארץ ישראל כסוריא, יש קניין לגוי להפקיע קדושתה.
- לשיטת הראי"ה קוק, ששמיטה בזמן הזה מדרבנן משמעותה שקדושת ארץ ישראל לעניין שביעית היא מדרבנן ויש קניין לגוי להפקיע קדושה דרבנן.

רבי יהושע מקוטנא, ואחריו הראי"ה קוק, נקטו להתיר בשעת הדחק לאחר מכירה עבודת יהודי בקרקע של גוי, אך לא התירו ארבע מלאכות האסורות מן התורה אלא רק מלאכות האסורות מדרבנן. החזון איש נקט להחמיר שאין היתר עבודת הקרקע ליהודי בקרקע של גוי.

ה. איסור "לא תחונם"

◀ כיצד הותרה המכירה לגוי, הרי ישנו איסור "לא תחונם"?

רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק י הלכה ג

אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות, ומשכירין להם בתים בארץ ישראל ובלבד שלא יעשו שכונה ואין שכונה פחות משלשה, ואין משכירין להם שדות, ובסוריא משכירין להם שדות, ומפני מה החמירו בשדה מפני שיש בה שטים, מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע, ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ מפני שאינה ארצנו.

שו"ת משיב דבר חלק ב סימן נו

ובאמת הה"ג הנ"ל ברח מהזאב ופגע בו ארי כי רוצים להמלט מאיסור שביעית בזה"ז דרבנן לרוב הפוסקים ופגע באיסור מכירת קרקע לעובד גילולים בארץ ישראל שהוא איסור דאורייתא לכו"ע...

◀ במכירה לזמן אין איסור "לא תחונם"

ספר החינוך מצוה שלט

והרמב"ן זכרוננו לברכה כתב שדברי הרב בזה כענין המוזכר בראשון של תמורה [ד' ע"ב] דאמר רבא התם חולק על אביי, דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ולקי, משום דעבר אהרמנא דמלכא. והוא זכרוננו לברכה פירש בענין אחר, שמזהיר אותנו שלא נצמית הארץ ביד הגוים, כלומר שלא נמכרנה להם לצמיתות. ופירוש הכתוב כן, לא תמכור למי שיחזיק בה לעולם, וזהו הגוי, אבל הישראל יחזיר אותה, ואם התנה עם הגוי להחזירה מותר למוכרה לו.

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סה

ונראה דאע"ג דשכירות קרקע בא"י לגוי אסורה מדרבנן מ"מ אין בכלל הגזירה מכירה לזמן, משום דאין זה בכלל מכירה האסורה מה"ת, ובשם שכירות ג"כ אינה נכללת, ע"כ אין לנו לחדש גזירה מדעתנו, וי"ל דבמלתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן, כה"ג דאמרי' בפ' הזהב לענין דמים הבאים מחמת מקח. (עה"ק יפו ת"ו, שנת תרס"ט).

הראי"ה קוק הסתמך על דעת הראמ"ן שבמכירה לזמן אין איסור "לא תחונם".

◀ במכירה לאינו עובד עבודה זרה אין איסור "לא תחונם"

בית הבחירה למאירי מסכת עבודה זרה דף כ ע"א

כבר ידעת כמה החמירה תורה להרחיק עובדי האלילים מארצנו ומגבולנו ומבינותינו ובכמה מקומות האריכה להזהירנו להתרחק ממעשיהם מכאן אמרו לא תחנם לא תתן להם חן ר"ל לשבח ענינם ומעשיהם ואפילו יפי צורתם ותבניתם וכן דרשו מכאן **שלא נתן להם חנייה בקרקע** כדי שלא להתמיד ישיבתם בינותינו וכן דרשו ממנו שלא ליתן להם מתנת חנם שלא לגזלה למי שאנו חייבים לה ביותר כגון גר תושב והוא בן נח הגמור לקיים שבע מצות כמו שאמרה תורה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי ומ"מ פי' בתוספתא דוקא לגוי שאין מכירו או שהיה עובר ממקום למקום אבל אם היה שכנו או חברו מותר שהוא כמוכר לו **הא כל שהוא מן האומות הגדורות בדרכי הדתות ושמודות באלהות אין ספק שאף בשאין מכירו מותר וראוי וכבר אמרו שולח אדם ירך לנכרי.**

אין איסור "לא תחונם" במכירה לערבים המודים באלוהות.

◀ במכירה לתועלת היישוב אין איסור "לא תחונם"

קרית ספר למבי"ט

אין מוכרים להם בתים ושדות בארץ ישראל שנאמר לא תחונם לא תתן להם חנייה בקרקע שגורם ישיבתם בארץ.

שו"ת שמן המור סי' ד (רבי מרדכי רבין, רבה של חברון)

וגם דתיקון מכירה הלזו היא הגורמת להיות לישראל חנייה בקרקע שיקנו כרמים בארץ הקודש.

שו"ת ישועות מלכו חלק יו"ד סימן נ"ה

והנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי ואע"פ שאסור ליתן ולמכור קרקע בא"י כיון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם בפרט כשמוכר ע"מ להחזיר...

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן נח

ויותר י"ל כמו דפי' הר"ן בגיטין פ' השולח על שחרור עבד לדבר מצוה, דמותר מטעמא דלא תחנם נאסר דוקא כשמכוין לטובתם, וה"נ לא שייך אי' דחניה בקרקע במכירה כזו, שהיא דרך הערמה להפקיע מקדושת שביעית, כדי שיוכלו לעבוד בהיתר, שהיא לטובתנו כדי שיתחזקו ישראל בקרקע... והדבר מסתבר ג"כ שכיון שיסוד הדבר הוא לטובת הישראל לא אסרה תורה, בפרט שידוע הוא שלא תשאר הקרקע בידו של נכרי, ואחר שביעית יחזור וימכרנה לישראל, זה שלקחה ממנו, י"ל דלא שייך האיסור בכהאי גוונא.

חזון איש שביעית סי' כד ס"ק ד

אף על גב דלעניין לא תתן להם חן, כל שעושה לריוח ישראל מותר... הכא לעניין חניה בקרקע אין חילוק... המציאות של עובד עבודה זרה על אדמת ישראל בקניין שנאוי לפני המקום וכל שקנה הקרקע והיא שלו הרי עובד עבודה זרה חונה על קרקע הארץ... ובכל נכרי שמכר [היהודי] לו, [היהודי] עבר בלאו אף שלפי ראות עינינו [הנכרי] אינו מתאחז בה.

שו"ת הר צבי זרעים ח"ב סי' מז

הנה, סברא זו טובה הייתה אילו היה נמצא מפורש חילוק בין דין מתנת חנינם ובין נתינת חניה, אז היו מתקבלים על הלב דברים הללו לאסבורי קראי ומתניתא. אבל מכיוון שהחילוק בדין אינו לא במקרא ולא במשנה וגמרא, אין סברא כזו קובעת מסמרות לבנות על זה יסוד לדינא. ומאן מפסי להכריע דכאן הטעם הוא משום דשנואה לפני המקום חנייתו וכאן הקפידא על רגש חנינה של הנותן... מעתה אין להפריד בין הדבקים, וכשם שבמתנת חנינם שרי לטובת ישראל, כן הוא הדין לעניין מתנת חנייה.

שו"ת הר צבי זרעים ח"ב סי' נ אות ג; יו"ד סי' קכג

ולפי"ז אמרתי דיש להוסיף בסברתו... דאם יצוייר מכירה והקנאה לגוי שיקנה קרקע בא"י אבל הקניה לא תוסיף לו כח ושום אפשרות להגיע עי"ז לידי ישיבת קבע בארץ, יתכן לומר דבכה"ג לא יעבור ישראל המוכר בלא תעשה, דשורש האיסור באזהרה דלא תחנם לאו בקנין תליא מילתא ורק בגורם לו חניה בארץ זהו שרש האיסור.

ולכן בהיתר מכירה שנהגו שמסודר באופן בטוח שמכירה זו לא תביאהו שישתקע בארץ, יתכן לומר דאע"ג שהקנין חל אבל אם הגוי לא יבוא עי"ז לידי ישיבת קבע אין זה איסור שאסרה תורה ואין זה בכלל לא תחנם.

נקטו הפרשנים שאין איסור "לא תחנם" כאשר הדבר הוא לטובת היישוב. אך החזון איש נקט שאין לחלק ותמיד עובר על "לא תחנם" והרב פראנק דחה דבריו.

◀ במכירה לגוי שכבר יושב בארץ אין איסור "לא תחנם"

רש"ז מלובלין (מובא בהר צבי זרעים ח"ב סי' מז)

דוודאי שרי להחליף בתים בארץ ישראל עם העכו"ם דאם היה כתוב בקרא לשון מכירה שאסור למכור להם, אז היה שייך לדון בזה אי חליפין הוי כמו"מ. אבל הכא כתיב בקרא לא תחנם ודרשינן לא תתן להם חניה בקרקע ומטעם שכתב הרמב"ם דמתחילה כשלא הייתה לו קרקע להעכו"ם הייתה ישיבתו ארעי ואתה נותן לו חנייה בקרקע ותהיה מעכשיו ישיבתו קבע בארץ מה שאין כן בחליפין שהעכו"ם כבר היה לו מקודם ישיבה קבועה בארץ וחנייה בקרקע, מה לי בית זה או זה שמחליף עימו, ואין שום סברה שיהא איסור בדבר...

במכירה לאוי שיש לו כבר בעלות על קרקע, אין בתוספת קרקעות על ידי מכירה זו איסור "לא תחנם".

◀ לסיכום:

יש דעות שבמכירה לזמן ולא לצמיתות אין איסור "לא תחנם", כמו כן במכירה לגוי המודה באלוהות (ישמעאלים) אין איסור "לא תחנם", וכן אין איסור בעצם המכירה אלא בנתינת חניה, ולכן כאשר המכירה היא לטובת היישוב וחזוקו אין איסור "לא תחנם". וכן יש דעות שבמכירה לגוי שיש לו כבר בעלות על קרקע ובמכירה רק נוספות לו קרקעות, אין איסור "לא תחנם".

1. הערמה

◀ וכי אין במכירת הקרקעות הערמה גדולה?

 שו"ת ישועות מלכו (יורה דעה סימן נג)

ב"ה ל"ז למב"י תרמ"ט פה כפר גלאגאווע. אחר דשה"ט בדבר השמיטה, תמה אני הלא למכור הקרקע הוא היתר פשוט וכל ישראל הדרים בח"ל נוהגים כן, הן לענין מכירת בכורים והן לענין מכירת חמץ בפסח והן היהודים אשר יש להם כפרים ושדות בשבתות השנה, ואם כי בהיות ישראל על אדמתם חלילה להם למכר באשר הבטיח להם השי"ת וצויתי את ברכתי לא כן בזה"ז שבעו"ה מעט מן המעט אשר יש להם נחלת שדה, בפרט כי גדולי רבני ספרד אשר צפרנס עבה מכריסם של חכמי אשכנז הם מתירים שיעבדו הנכרים בשביעית ע"י מכירה... אמנם אני לא כתבתי לא לאיסור ולא להיתר כ"א המכתב הראשון אשר כתבתי בהיתר המכירה, ומעולם לא עלה על דעתי שיהי' איש חושש בזה להחמיר.

 אגרות הראיה שיב

ובלבד שלא יוציא ח"ו לעז על היתר המכירה, שהתירים כאלה אנו נוהגים בדברים חמורים מאד, בבכור לענין קדשים בחוץ, שבכרת לכמה רבנותא גם בזה"ז, ועוד כמה מילי, חמץ ושבת ורבית. ובאמת אין זו הערמה, כי נחא לישראל לאפקועי האיסור ומשו"ה גמרו ומקנו.

נמאנא למדינא פיתרים בשעת הדחק, כי נחא לישראל לאפקועי האיסור ומשו"ה הכי גמרו ומקנו. והפערמה שבהיתר המכירה לא יתרה על מכירת חמץ ומכירת בכור שנהגו כל ישראל.

2. מכירה לא רשומה בטאבו

◀ מה תוקפה של מכירת הקרקעות שאינה רשומה בטאבו?

 הקדמה לבית רידב"ז

והנה מלבד שאסור למכור קרקע בארץ ישראל ומלבד עוד איסורים התלויים בזה, עצם גוף המכירה הלכה פשוטה שבקרקעות לא מועיל המכירה אם לא נעשה בערכאות הממשלה. וע"כ הגע בעצמך אם הרב דיפו כתב על חתיכת נייר שטר מכירה להערבי היחף שכל ארץ ישראל שביד היהודים שייך לו – האם בזה קנה הערבי ונפקעה א"י מן קדושתה והנייר הזה אינו ראוי אלא לצור עפ"י צלוחית...

תשובות מאת הרב יצחק אלחנן ספקטור

ב"ה יום א' כ"ה אייר תרמ"ח קאוונא

אל כבוד ידיד נפשי ה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם סוע"ה וכו' כש"ת מו"ה שמואל סאלאנט נ"ו שוכט"ס, אחדשה"ט

כאשר באתי לפה ב"ה מן פ"ב בעש"ק בהצלחה והנני עייף ויגע מטרדות הדרך והיום מצאתי מכתב כת"ר אלי והנני להשיבו ע"ד מה שדרש כת"ר ממני איך דעתי במכירת הקרקעות לישמעאל ע"ד היתר בשביעית אם יהיה עשוי בערכאות או בשטר הנעשה בב"ד של ישראל

הנני להודיעו כי דעתי שיהיה מספיק נעשה השטר בב"ד של ישראל לבד וביארתי זה בטוב טעם ב"ה בקונטרסי ואין לי כח להעתיק את דברי מקונטרסי בזה וכן במכירת חמץ ובשביעית בהמתו בשבת ובבכור ובדאורייתא ג"כ סמכין על קנינים שלנו ולא מהדרינן שיהיו נעשים בקנינים של דיניהם וגם היכא דבעינן קנין משיכה בכל הנך סמכין על קנין החדרים שיהיה קנין חצר אגב קרקע אף דהשטר נעשה רק באופן המועיל רק בדינינו וע"כ אין להחמיר בזה.

כ"א בסיון תרנ"ה לרב אברהם גרינברג (עמ' רלה)

והנני להודיע כי כבר נשאלתי על ענין הזה בשנת השמיטה הקודמת בשנת תרח"ם והיתה תשובתי אז עם עוד רבנים גאונים מפורסמים יחי' כי יען שראינו שהדבר מגיע לפקוח נפשות רבות עניים ואביונים ע"כ הסכמנו להתיר באופן שימכרו את הכרמים והשדות והפירות על משך שתי שנים היינו שנת השמיטה ושנה שלאחריה לישמעאלים דוקא והמכירה יהיה בקנין כסף ושטר כדת ומתנין בפירוש דוקא שיועיל שטר וכסף של דיננו לקנין גמור ויהיה עשוי זה בב"ד של ישראל בעה"ק או בבד"צ של אשכנזים או בבד"צ של ספרדים ואז יהיה מותר לעשות ע"י אינם יהודים וגם מלאכות דאורייתא וע"י עניי ישראל רק מלאכות דרבנן.

חזון איש (חו"מ בבא קמא סי' י ס"ק ט ד"ה ולק' בליקוטים עמ' פא)

ולק' (=ולקמן) בליקוטים כתבנו דישראל שמכר קרקע לנכרי בא"י אע"ג דבדיניהם אין קנין אלא בכתיבת הטב"ו מ"מ כיון דבדיננו קני בכסף ושטר חשיב קני... ועכשיו שזכינו למש"כ לעיל הדרנא בי... ולענין תרומות ומעשרות ושביעית, כל שלא נכתב בטאבו הרי הוא של ישראל כדיניהם.

שו"ת הר צבי, זרעים ח"ב סי' מט עמ' קטז

ובעיקר הטענה של החולקים על היתר המכירה ואומרים דדינא דמלכותא מבטל את קנין התורה, לכאורה יש מקום לדון בדינא דמלכותא עצמה ולומר דחוק זה של הממשלה לבטל קנין הנעשה בלי אישור ממשלתי זה אינו אלא במשא ומתן של מקח וממכר או מתנה שהיא באמת לשם מקנה וקנין בין איש לרעהו, בכהאי גוונא תקון המדינה הוא לחוק חק ולא יעבור, שכל העברת נכסים מרשות לרשות אין לה שום ערך ורק על פי אישור הממשלה יקום דבר.

משא"כ בנ"ד גלוי וידוע שמכירה זו אינה מלאכה הצריכה לגופה וכל עיקרה לא נעשית אלא לשם מטרה דתית כדי להפקיע איסור שביעית וכיוצא, שפיר י"ל דדינא דמלכותא גופא לא נאמרה על מכירה כזו.

ולו יחיבנא להו דיש כח בדינא דמלכותא לבטל קניני התורה, דבדברים הנוגעים לממון יפה כח הממשלה להפקיע קנינים ולעשות קנינים אבל חק הממשלה עצמה לא קפיד אלא בעסקי ממון מושא"כ בעניני דת כשאנו באים לדון בקנין שהוא נוגע לאיסור בל יראה דחמין או להפקיע קדושת בכורה או כמו בג"ד להפקיע איסור שביעית לא יהא קפידא מצד הממשלה לבטל את קנין התורה כי אין מדרך הממשלה בעניני הדת.

ולפ"ז נמצא דבכל דבר קנין שהוא נעשה רק בשביל איסור והיתר רואין אנו כאלו לא היה כלל דינא דמלכותא כי חק הממשלה לא נחקק על מכירה שיש לה אופי דתי וממילא דיתכן לומר דמכירה דידן שפיר מהני להפקיע איסור שביעית כיון שאין כאן חק לבטל קנין דאורייתא.

תקנות לעסקאות מקרקעין תשל"ט (חוק הרב דרוקמן)

- (1) עסקה לצורך קיום מצוות שמיטה, שנעשתה באישור של מועצת הרבנות הראשית לישראל או של מי שהיא הסמיכה, תהא תקפה אף אם היא לזמן ותהא נגמרת אף בלא רישום.
- (2) עסקה כאמור בסעיף 1 תהא פטורה ממש שבח, מתוספת מס וממס בולים.

אין צורך שהמכירה תהיה על פי כללי הערכאות, אלא העיקר שתהיה תקינה על פי בית דין של ישראל. החזון איש דרש מכירה תקינה המוכרת לרשויות כאכירה הרשומה בטאבו, אך לאחר תיקון הרב דרוקמן בחוק המקרקעין, שמכירה לצורך קיום השמיטה תקפה על פי חוקי המדינה ללא רישום בטאבו ואף לדעת החזון איש תהיה תקפה.

ח. בעוון שמיטה גלינו מארצנו

◀ כיצד נבטל מצוות שמיטה שהיא הגורם העיקרי לגלותנו?

הקדמה לבית רידב"ז

עוד נתנו עיניהם על ארץ ישראל להרחיק את קץ משיחנו תקווה האמתית של ישראל אשר תלוי בקיום השמיטה כדכתיב והארץ אזכור כנ"ל וזוהי הסיבה הראשונה שבגללה גלינו מארצנו הק' ואנחנו סובלים צרות רעות ורבות. ובתחבולות ומרמה הטעו את הרב הגאון ר' יצחק אלחנן מקוונא ז"ל בהציעם לפניו אשר אם ישמרו שמיטה יש בזה סכנת נפשות, והנכרים יקחו בגזילה את אדמתם...

אגרות הראיה קפט

מכתב קדשו (של הרידב"ז) עם קונטרסו היקר הגיעני כעת ממש, ודבריו הטהורים היו לי למלח על פצעי לבבי, אשר לא זורו ולא חובשו והשי"ת היודע כל תעלומות רק הוא יודע את לבבי המר על גורל מצות השביעית אשר בכל לבבי ונפשי, ובכל חיי רוחי ונשמתי הנני משתוקק וצמא לחזקה ולהחזיר עטרה ליושנה, ועיני רואות איך שאנחנו רחוקים עדיין מלהוציא אל הפועל את הדבר הגדול הזה. וידעתי ברור, שאם לא יעשה ענין המכירה יעברו רבים מאד על כל איסורי שביעית בלי שום צד היתר כלל, ורשעים ירימו קרן לומר הותרה הרצועה לעקור מצות מן התורה בלא שום שאלה, ואין לשער

כמה גדול חורבן תוה"ק וחילול ש"ש היוצא מזה, ע"כ הנני מוכרח לצאת בעקבות חז"ל בכלל "מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר תמותות נבילות" והוכרחת לסדר זה ההיתר למוכרחים להשתמש בו, כאשר עשו כן בשמיטות שעברו....

אבל עלינו לעשות הכל בדרך שלו' ובדרך כבוד ואהבה, לשמו ית' ולאה"ק וליושבים עלי' ועובדים את אדמתה, לא באיזמים ובהפחדות משונות ובצעקות ומריבות, כ"א פשוט להודיע שההיתר הוא מדוחק גדול מאוד מאד, ואחר כל דחקו הוא הפקעה של מצוה, א"כ המצוה החביבה ההקדושה, שזכינו ב"ה אחרי משך הגלות המר והארוך שנוכל לקיימה על אדמת הקודש, חסרה היא לנו, ע"כ נעזר כל אשר נוכל כדי שיעלה דבר ד' בידנו ונוכל לקיימה, ולעזור לרבים להתחייב בה בלא פקפוק ולקיימה.

הרה"ג אברהם אלקנה שפירא זצ"ל במאמר "הפולמוס מסביב להיתר המכירה" (קטיף שביעית)

...בכל השמיטות הבאות חזרה תופעה זו. היתה התעוררות רבה בין ת"ח לדון בבעיות ההלכתיות של השמיטה. בדרך כלל הצביעו על הקשיים ההלכתיים של ההיתר של גאוני הדור. אולם הרבנים הנושאים בעול ההוראה לשוב היהודי, חזרו למעשה להיתרים הנ"ל. ולאחר פטירת הגרא"י קוק זצ"ל המשיכו לנהוג כהוראותיו הרה"ר שבאו במקומו יחד עם חברי מועצת הרה"ר, הגרצ"פ פראנק והגר"ר כץ וכו' וכן כל הרבנים הספרדים במועצה, הגר"ע הדאיה והגר"י עדס וכו'.

לאחר פטירת הגרא"י קוק התעורר שוב בתוקף רב הפולמוס בענין השמיטה, ועמד בראשו הגאון בעל "חזון איש", שהחל אז לפרסם ספריו הגדולים בהלכות זרעים. הוא התנגד למתן ההיתר, וכדי להקל על האפשרות של שמירת שביעית, חידש הרבה חידושים בהלכה זו שלא ידעו מזה קודם. ע"י כך נפתח פתח למבקשי עצתו בין החקלאים, ביחוד בקיבוצים של פא"י, להקל עליהם את שמירת השמיטה כדי חייהם. וכבר נכתבו ע"ז כמה חיבורים, ועל ידו נתרומם באמת קרן לימוד תורה של זרעים בבלי וירושלמי בסדר זרעים בכלל ובשביעית בפרט. אולם אין להכחיד, שרק מיעוט קטן בין חקלאי הארץ נהגו, למעשה, כפי הוראותיו, ורוב הישוב החדש נהג כפי שנהג קודם.

כאמור, קו בולט בנידון הוא, שאם כי רבו חכמי התורה שנטו לחומרא, הרבנים מארי דארעא שנשא בעול ההוראה של הציבור, הורו למעשה כפי הוראות הגאונים הנ"ל, שסמכו על היתר המכירה. וכפי שכתב הגרא"ד תאומים עוד בשמיטות הקודמות, שבזמן שהיה בחו"ל היה נוטה לאיסור, אבל כשעלה לארץ, נתמנה כרבה של ירושלים וראה את המצב כפי שהוא, שינה באמת דעתו להיתרא.

פיאר הראי"ה קוק שאכן מן הראוי לקיים את מצוות השמיטה, אך עדיין רחוקים אנו מלפוצל לפוצל דבר גדול זה. הוסיף הרב אברהם אלקנה שפירא זצ"ל וכתב שהרבנים הנושאים בעול ההוראה לשוב היהודי, חזרו למעשה להיתרים הנ"ל.